

Міністерство освіти і науки України
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
Навчально-науковий інститут бізнесу і фінансів

Кафедра менеджменту, публічного управління та адміністрування

КОНЦЕПЦІЯ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ У РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Конспект лекцій для здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового)
рівня освіти

Спеціальності: D3 «Менеджмент»

УДК 65.012.16 (083.13)
Ч-75

Укладач: Чорнобай Л.М., к.е.н., доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування ЗВО «Подільський державний університет»

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
ЗВО «Подільського державного університету»:
протокол №12 від “22” грудня 2025 р.*

Рецензенти:

Славіна Н.В., к.е.н., доцент кафедри менеджменту Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Віта ГАВРИЛЮК к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних платіжних систем ЗВО «Подільський державний університет»

Концепція зеленої економіки у розвитку туристичного бізнесу. Конспект лекцій з дисципліни здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня освіти спеціальності ДЗ»Менеджмент», Л.М. Чорнобай. Кам.-Под.: ПДУ, 2025. – 74с.

Конспект лекцій призначено для поглибленого вивчення дисципліни для здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня освіти. Розглянуто основні теми, які охоплюють зміст курсу та рекомендована література. Рекомендації спрямовані на формування та поглиблення знань та практичних навичок студентів.

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка
2. Навчально-тематичний зміст курсу
3. Критерії оцінювання знань
4. Рекомендовані джерела інформації для вивчення курсу

1. Пояснювальна записка

Метою викладання дисципліни є формування у здобувачів знань із зеленої економіки, її принципів та векторів розвитку організаційної моделі впровадження зеленої економіки в Україні, з урахуванням інституційних складників та поточних орієнтирів, набуття вмінь використовувати інструментарій та аналізувати індикатори зеленої модернізації, зокрема у агробізнесі який є одним з перспективних видів підприємницької діяльності на селі.

Основними завданнями, що має бути вирішено в процесі викладання курсує: глибоке уявлення про історичні аспекти розвитку зеленого бізнесу, основні чинники розвитку і зарубіжний досвід щодо цього виду господарської діяльності, а також про «зелений бізнес» в контексті енергетичної та екологічної безпеки держави; пояснити концептуальні підходи до визначення поняття «зелений бізнес», розкрити важливість систем екологічного управління; дати здобувачам наукове розуміння особливостей функціонування зеленого бізнесу на прикладі енергозберігаючих рішень для будівель, а також показати оцінку ефективності екологічного підприємства в Україні; показати реальні тенденції і проблеми зеленого бізнесу в Україні; навчити студентів використовувати здобуті знання у своїй практичній діяльності, що пов'язана з екологічним бізнесом.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

- сутність, принципи та цілі зеленої економіки;
- міжнародні та національні стратегії сталого розвитку та їхній вплив на туризм;
- концепцію сталого туризму (економічний, соціальний, екологічний аспекти);
- стандарти та сертифікаційні системи екологічного туризму (Green Key, Blue Flag, GSTC та ін.);

- інструменти екологізації туристичного бізнесу: енергоефективність, ВДЕ, «зелений» транспорт, управління відходами;
- механізми державно-приватного партнерства у сфері сталого туризму;
- джерела фінансування та інвестиційні інструменти для «зелених» ініціатив;
- кращі практики впровадження зеленої економіки в туризмі в Україні та світі;
- ризики й перспективи розвитку туристичного бізнесу в умовах зеленої трансформації.

вміти:

- аналізувати тенденції розвитку туризму крізь призму зеленої економіки;
- оцінювати екологічний та економічний ефект від «зелених» ініціатив у туризмі;
- інтегрувати принципи сталого розвитку в бізнес-моделі туристичних підприємств;
- використовувати стандарти та сертифікаційні системи у сфері екотуризму;
- розробляти стратегії екологізації туристичних продуктів і послуг;
- формувати програми корпоративної соціальної відповідальності для туризму;
- залучати інвестиції та грантове фінансування для екотуристичних проєктів;
- налагоджувати партнерство з місцевими громадами у сфері сталого туризму;
- застосовувати міжнародний досвід для розвитку національного туристичного бізнесу.

2. Навчально-тематичний план курсу

Тема 1. Розвитку зеленого бізнесу

- 1.1. Передумови розвитку зеленого бізнесу
- 1.2. Зарубіжний досвід щодо розвитку зеленого бізнесу
- 1.3. Розвиток зеленого бізнесу в Україні
- 1.4. Розвиток «зеленого бізнесу» в контексті енергетичної та екологічної безпеки держави

1.1. Передумови розвитку зеленого бізнесу.

На сучасному етапі основою успішного розвитку країн є впровадження державної політики, спрямованої на економічне піднесення відповідно до новітніх глобальних тенденцій сталого розвитку, а саме – до моделі «зеленої економіки».

Модель «зеленої економіки» поглиблює та розвиває концепцію сталого соціально-економічного розвитку. Вона виникла у відповідь на виклики сучасності, пов'язані з деградацією природного капіталу, посиленню бідності у світі, прискоренням настання та масштабністю світових криз. На думку ЮНЕП, не існує якого-небудь універсального рішення для забезпечення переходу до «зеленої економіки». Усі заходи мають бути пов'язані з характеристиками і природною спадщиною кожної країни, рівнем її розвитку, ефективністю діяльності її установ, а також характером і масштабами переважаючих дефектів ринкового механізму, секторами, визначеними в якості пріоритетних, цільовими показниками і іншими чинниками, специфічними для конкретної ситуації.

Впродовж двох останніх десятиліть великі кошти вкладалися в нерухомість, видобуток вичерпних видів палива і структуровані фінансові активи з вбудованими похідними фінансовими інструментами, проте порівняно мало коштів було витрачено на розвиток "поновлюваної" енергетики, підвищення енергоефективності, систему громадського транспорту, на розвиток стабільного сільського господарства, захист екосистем і біорізноманітності, а також збереження ґрунту і води. Насправді, більшість стратегій економічного розвитку і зростання заохочували швидке накопичення фізичного, фінансового і людського капіталу, проте за рахунок надмірного виснаження природного капіталу, природні ресурси і екосистеми були принесені в жертву.

Оскільки виснажується світовий запас природних багатств (причому процес виснаження нерідко незворотній), сучасна модель соціально-економічного розвитку і зростання згубно позначається на добробуті нинішніх поколінь і створює величезні ризики і проблеми для майбутніх поколінь. Нещодавні численні кризи дуже характерні для нинішньої економічної моделі. Існуючі правила і ринкові стимули посилюють проблему нераціонального розподілу капіталу, оскільки компаніям дозволяється здійснювати діяльність, що має важливі екологічні і соціальні наслідки, найчастіше без будь-якого зовнішнього обліку та контролю.

Зелений бізнес почав розвиватись у відповідь на зростання рівня обізнаності про довкілля і впливу промисловості та споживачів на довкілля:

➤ Уряди запровадили екологічні норми та стандарти, а МСП почали надавати зелені послуги й виробляти зелені продукти з метою дотримання цих норм і стандартів.

➤ Зріс рівень обізнаності населення щодо того, як спосіб життя та споживчий вибір впливають на довкілля.

З'явився попит на зелені продукти та послуги, що мінімізують вплив на довкілля. МСП також є постачальниками зелених товарів і послуг, які задовольняють попит населення.

На сьогодні зелений бізнес пропонує рішення для деяких найбільш гострих екологічних проблем суспільства:

- проектування та будівництво енергоефективних будівель;
- вторинна переробка та безпечне управління відходами;
- розвиток відновлюваної енергетики;
- очищення стічних вод.

Упродовж останнього десятиріччя як у ЄС, так і в Канаді сектор зеленого бізнесу був одним із секторів, що розвивалися найшвидше.

1.2. Зарубіжний досвід щодо розвитку зеленого бізнесу

Уряди на рівні ЄС та в Канаді визначили розвиток МСП і перехід до зеленої економіки основними цілями політики сталого (збалансованого) розвитку. У країнах ЄС у секторі екологічних товарів і послуг працює близько 3,4 млн осіб¹, у Канаді – майже 700 тис. осіб².

Політика ЄС щодо розвитку зеленого бізнесу та МСП

ЄС розробив чітку політику, спрямовану на підтримку МСП у використанні можливостей зеленого бізнесу. Стратегія ЄС «Європа – 2020: стратегія розумного, збалансованого та інклюзивного зростання»³ визначає пріоритетом ЄС створення «розумної, збалансованої та інклюзивної економіки». У рамках впровадження цієї стратегії ЄС у 2014р. розробив Зелений план дій для МСП⁴, у якому конкретизуються напрями та принципи того, як ЄС у партнерстві з державами-членами й регіонами працюватиме з МСП з метою надання їм підтримки у використанні бізнес-можливостей, передбачених переходом до зеленої економіки. Цей план дій:

1. Спрямований на збільшення ефективності використання ресурсів МСП. Конкретні дії охоплюють:

1) надання інформації МСП щодо того, як збільшити ефективність використання ресурсів (матеріалів та енергії);

2) сприяння передачі зелених технологій між МСП;

3) сприяння доступу МСП до фінансування.

2. Підтримує зелене підприємництво. Конкретні дії охоплюють:

1) розвиток еко-інновацій МСП;

2) сприяння налагодженню партнерських відносин між бізнес-представниками, розвитку навичок і знань з питань зеленого

підприємництва;

3) використання ролі бізнес-кластерів на підтримку еко-інноваційних МСП.

3. Використовує можливості більш зеленого ланцюга цінності. Такі види діяльності, як повторне виготовлення, ремонт, технічне обслуговування, утилізація й еко-дизайн, мають значний потенціал, щоб стати рушіями економічного зростання та створення робочих місць і одночасно сприяти вирішенню екологічних проблем. Через інновації та редизайн продукції, а також виробничих моделей і бізнес-моделей компанії можуть скорочувати використання дорогоцінної первинної сировини та створювати меншу кількість відходів. 60% від загального обсягу відходів у ЄС, що не переробляються, не компостуються й не використовуються повторно, передбачають економічні можливості для МСП, які можуть використовувати міжгалузеві мережі для забезпечення ефективнішого використання ресурсів. Конкретні дії охоплюють сприяння:

1) створенню бізнес-моделей послуг МСП та вторинного використання матеріалів, продуктів і відходів;

2) міжсекторальному співробітництву з метою розвитку циркулярної економіки. ЄС визначає «циркулярну економіку» як економіку, у якій: цінність продуктів і матеріалів зберігається якомога довше; використання ресурсів та утворення відходів зведено до мінімуму; ресурси зберігаються тоді, коли продукт досягає кінця свого життєвого циклу, щоб бути повторно використаними для створення нової цінності.

4. Сприяє доступу до ринку зелених МСП. Конкретні дії охоплюють:

1) підтримку зеленого європейського внутрішнього ринку за допомогою включення конкретних цілей циркулярної економіки до технічних стандартів ЄС;

2) сприяння наданню доступу до міжнародних ринків для зелених підприємств;

3) сприяння запровадженню технологій ефективного використання ресурсів у країнах-партнерах завдяки співробітництву з європейськими МСП.

ЄС у рамках програми «Екологізація економіки в країнах Східного партнерства ЄС» (EaP GREEN) допомагає шести країнам, у тому числі й Україні, прискорити процес переходу до «зеленої» економіки. Ця програма працює на урядовому рівні та на рівні приватного сектору (зокрема, з МСП) над:

1) включенням екологічно збалансованого споживання й виробництва до національних планів розвитку, нормативно-правової бази з метою заохочення до розвитку відповідно до зобов'язань у межах політики та позитивного міжнародного досвіду, зокрема, того досвіду, використання якого заохочується в Європейському Союзі;

2) поширенням використання стратегічної екологічної оцінки та оцінки впливу на довкілля як основних інструментів для планування екологічно збалансованого економічного розвитку;

3) сприянням запровадженню зеленої діяльності в обраних секторах

економіки (виробництво, сільське господарство, харчова промисловість, будівництво).

Політика Канади з питань розвитку зеленого бізнесу та МСП

Уряд Канади розробив «Дорожню карту розвитку життєздатності МСП» з метою надання підтримки МСП у запровадженні практики ведення зеленого бізнесу. Дорожня карта охоплює, зокрема:

- бізнес-модель запровадження практики зеленого бізнесу;
- інструменти, що допомагають МСП планувати та передбачати в бюджеті зелені інвестиції;
- рекомендації й інструменти, які допомагають МСП створювати зелені продукти та послуги;
- рекомендації з питань зелених закупівель для МСП;
- зосередження на більш зеленому використанні ресурсів та управлінні відходами/матеріалами, а також на транспортному секторі й секторі будівництва.

У дорожній карті також надаються рекомендації щодо:

- 1) зеленого маркетингу МСП продуктів і послуг та
- 2) залучення штату до визначення й запровадження діяльності з покращення екологічної збалансованості МСП.

Уряд Канади також підтримує розвиток та використання зелених продуктів і послуг за допомогою цільових інвестиційних програм, спрямованих на розвиток зеленої інфраструктури. Зелений муніципальний фонд фінансує плани розвитку зеленої муніципальної інфраструктури, дослідження та інвестиції. Особливий наголос робиться на розвитку браунфілдів, секторів управління відходами, водовідведення та водопостачання, транспортного й енергетичного секторів. Продукти та послуги, що фінансуються, можуть надаватися МСП. Як наслідок – муніципалітети отримують вигоду від зеленої інфраструктури, а МСП набувають досвіду надання зелених продуктів і послуг. Управління Зеленим муніципальним фондом здійснює Федерація канадських муніципалітетів.

Загалом, фонд становить 650 млн. канадських доларів.

1.3. Розвиток зеленого бізнесу в Україні

Малий і середній бізнес в Україні є однією з потужних соціально-економічних сил, яка забезпечує роботою більшість найманих працівників в економіці країни та передбачає випуск такого обсягу продукції, що перевищує половину обсягу загальної продукції.

В Україні належність підприємства до МСП визначається відповідно до кількості працівників і доходів підприємства від будь-якої діяльності за рік:

- мікропідприємства – 1–10 працівників і річний дохід не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро і визначену за середньорічним курсом Національного банку України;
- малі підприємства – 11–50 працівників і річний дохід – не більш ніж 10 млн. євро;

- середні підприємства – 51–250 працівників і річний дохід не перевищує 50 млн. євро.

За даними Державної служби статистики України, у 2015р. в Україні налічувалося майже 2 млн. підприємств, з яких кількість малих підприємств і мікропідприємств становила понад 99%. На МСП припадало більш ніж 79% зайнятих працівників і 63% обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг).

Хоча окремо взяте мале чи середнє підприємство чинить незначний вплив на довкілля, сукупний (кумулятивний) вплив МСП на довкілля є значним. Тому актуальним є завдання екологізації малого й середнього бізнесу та розвитку зеленого бізнесу.

Інформація щодо обсягів зеленого бізнесу в Україні – майже відсутня. Вона є дуже складною для обчислень. По-перше, не існує систем збору статистичної інформації для відстеження стану цього інноваційного сектору, який швидко розвивається. По-друге, спробам дослідити розмір сектору перешкоджає відсутність належної класифікації економічних видів діяльності.

Водночас Україна має величезний потенціал для розвитку зеленого бізнесу. Сьогоднішній стан економіки із застарілими технологіями, нагальною необхідністю скорочення ресурсної й енергетичної залежності основних галузей промисловості країни дає змогу оцінити потенціал зелених послуг і технологій у розмірі понад 120 млрд. євро. Найбільшу питому вагу мають технології з енергозбереження, поводження з відходами та водоочищення.

Дослідження розміру сектору екологічних товарів і послуг в Україні показали, що мінімальний розмір цього сектору в 2006р. становив 112,6 млрд. грн.. (22,6 млрд. доларів США). Це – значно більше, ніж у попередні роки: у 2005р. – 18 млрд. грн.. (3,6 млрд. доларів США), у 2004р. – 17,6 млрд. грн.. (3,5 млрд. доларів США), у 2003р. – 12 млрд. грн. (2,6 млрд. доларів США). Варто зазначити, що дві третини сектору входять до групи управління ресурсами і одна третина – до групи захисту довкілля. Очікується, що в Україні розмір сектору буде зростати.

У 2015р. консалтингова компанія Research and Branding (R&B) Group провела опитування МСП Полтавської області. Опитування було спрямоване на виявлення основних можливостей екологізації МСП України та перешкод на цьому шляху, зокрема, тих, що пов'язані з упровадженням ресурсо- й енергоефективних технологій і методів ведення бізнесу. В опитуванні брали участь 410 малих і середніх підприємств, у тому числі 300 мікропідприємств (73,2%), 72 малих підприємства (17,6%) та 38 середніх підприємств (9,3%). Підприємства представляли різні галузі: сільське господарство та рибальство – 217 підприємств, видобувна промисловість – 15 підприємств, харчова промисловість – 20 підприємств, обробна харчова промисловість – 64 підприємства, будівельні компанії – 77 підприємств, готелі та ресторани – 17 підприємств. Було отримано результати за такими напрямками:

- режим регламентування та відповідність екологічним вимогам;
- інші аспекти, що виходять за межі відповідності обов'язковим вимогам;
- зусилля щодо ефективного використання ресурсів;

- державна підтримка поліпшення довкілля та екологічних дій МСП;
- екологічні (зелені) продукти та послуги.

За результатами опитування було встановлено, що більш ніж половина підприємств (59,3%) не виробляє екологічних продуктів і не має наміру цього робити. Лише кожне п'яте підприємство зауважило, що випускає таку продукцію. Ті підприємства, які повідомили, що випускають екопродукти, пропонують переважно екологічні продукти та послуги (наприклад: органічні й екомарковані продукти; продукти з екодизайном, які піддаються вторинній переробці).

1.4. Розвиток «зеленого бізнесу» в контексті енергетичної та екологічної безпеки держави

Культ сьогодні – це споживання. Ми беремо з Землі непомірну кількість цінних ресурсів для виробництва товарів, надання послуг: воду, повітря, мінерали та інші природні ресурси, а повертаємо мільйони і мільйони тон сміття, забруднені хімічними засобами землі, токсичне повітря, неякісну воду, і багато інших результатів деструктивної антропогенної діяльності. Крім того ми повинні пам'ятати про те, що всі види ресурсів є вичерпними, що диктує необхідність все більш активного використання нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії.

Об'єктивно виникає питання: чому саме бізнес-структурам варто бути дружніми до навколишнього середовища? По-перше, впровадження екологічно дружніх принципів функціонування бізнесу – це один із проявів корпоративної соціальної відповідальності, а корпоративна культура, орієнтована на турботу про довкілля, приваблює нових клієнтів, покращує конкурентоспроможність компанії на ринку. По-друге, компанії з міцними корпоративними цінностями є привабливими для найпрогресивнішої частини учасників ринку праці, адже для висококваліфікованих працівників зі значним досвідом роботи важливим фактором при виборі місця праці є не тільки матеріальна вигода, але й можливість працювати у динамічній, інноваційній і відповідальній компанії [1].

Ініціатива активного захисту довкілля бере свій початок з 2000 року, коли було підписано Глобальний договір ООН, який представляє собою не тільки політичну платформу, але й основу для діяльності компаній, які підтримують ідею впровадження відповідальних відносин у сфері бізнесу і вирішення проблем, які постають у зв'язку з глобалізацією. Даний договір пропонує діловим колам прийняти, підтримувати і втілювати в життя, в межах своїх сфер впливу, набір базових цінностей в області прав людини, стандартів праці, боротьби з корупцією та охорони навколишнього середовища.

Відповідно до принципів 7, 8 і 9, ділові кола повинні [2]:

- дотримуватись превентивного підходу до вирішення екологічних проблем;
- здійснювати ініціативи, спрямовані на підвищення відповідальності за стан навколишнього середовища;

- сприяти розвитку та поширенню екологічно безпечних технологій.

Сьогодні керівники підприємств все більше розуміють глобальність проблем планети Земля, але одні обмежуються заходами, які від них вимагає законодавство країни, а інші – радикально змінюють принципи ведення бізнесу (рис. 1).

Правовий підхід	Ринковий підхід	Активний підхід
Підприємство сприяє зниженню забруднення екосистеми, але, як правило, не за власним бажанням, а відповідно до вимог законодавчо-нормативних актів або постанов світових організацій	Підприємство за власним бажанням, переходить на енергозберігаючі, екологічно-конструктивні технології виробництва товарів та надання послуг	Окрім мінімізації шкідливих екологічних екстернальних ефектів від виробничої діяльності, у представників бізнес-структур формується екологічна свідомість, яка ґрунтується на забезпеченні екологічних потреб не лише сучасного покоління, але й передбачає створення сприятливих умов життя для майбутніх поколінь

Рис. 1. Лінія поведінки представників «зеленого бізнесу»

«Зелений бізнес» – це концепція управління комерційною діяльністю, яка направлена на задоволення потреб людства, сприяння раціонального використання ресурсів і зменшення негативного впливу діяльності компанії на навколишнє середовище. Відповідно, «зелений бізнес» охоплює три найважливіші складові сталого розвитку:

- екологічна – природно-ресурсний потенціал, що використовується в процесі комерційної діяльності, не повинен зменшуватись або руйнуватись.

Іншими словами, використання відновлювальних природних ресурсів не повинно перевищувати темпи їх відновлення, а використання невідновлювальних природних ресурсів повинно бути зведено до мінімуму;

- соціальна – задоволення індивідуальних потреб людства екологічним чином, тобто підвищуючи якість виробленої продукції і наданих послуг, знижуючи шкідливий вплив антропогенної діяльності на довкілля;

- економічна – отримання фінансової вигоди від упровадження зелених технологій, в основі яких лежать сонячна енергія, енергія вітру, геотермальні джерела, тверді побутові відходи, біомаса. За такими технологіями майбутнє, але не всі це розуміють і продовжують «робити гроші», знищуючи власну середу існування. Аксиома ж дуже проста: зменшення використання чогось призводить до економії, а де розумна економія – там прибуток. І саме на зелених технологіях можна «робити бізнес». Звичайно, на початкових етапах необхідно вкладати гроші, часто і немалі, але при ефективному використанні екологічної сировини, вони окупляться сторицею.

Концепція «зеленого бізнесу» базується на так званому «правилі трьох R»: Reduce (зменшуй), Reuse (повторно використовуй), Recycle (переробляй) [3]. І

саме впровадження зелених технологій дає можливість бізнесу діяти відповідно до цих правил. Різні країни надають перевагу різним видам нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії, адаптуючи їх використання до місцевих умов. Найбільш динамічно розвиваються такі види, як [4]:

- вітроенергетика – трансформування енергії вітру в електричну енергію за допомогою вітряних турбін (вітрові електростанції). Серед країн з найбільшими потужностями вітроенергетики – Німеччина, США, Іспанія, Індія, Китай, Данія;

- біоенергетика – виробництво тепла, електроенергії та різних видів газоподібного (біогаз), рідкого (біоетанол, біодизель) та твердого палива з біомаси. Технології переробки біомаси дозволяють також вирішувати проблему утилізації шкідливих побутових та промислових відходів, одержувати як побічні продукти високоякісні добрива, будівельні та інші корисні матеріали.

Лідерами з використання біогазових технологій є такі країни як Німеччина, Велика Британія, США, Канада, Бразилія, Данія, Китай, Індія;

- сонячна енергетика – генерування енергії від тепла і світла сонця (сонячні батареї). Серед лідерів сонячної енергетики є Німеччина, США, Японія, Італія;

- геотермальна енергетика – виробництво тепла і електроенергії завдяки геотермальним джерелам (вулканічній діяльності, зрушенням тектонічних плит, ділянок магми в земній корі). Лідерами з використання геотермальної енергії виступають Ісландія, США, Філіппіни, Мексика, Італія, Індонезія.

Україна має значний потенціал для розвитку відновлювальної енергетики, але зроблений вклад в енергетичний баланс країни є незначним. Причин такого стану багато, але головні з них – відсутність системи економічного стимулювання переходу до використання нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії, декларативний характер нормативно- правових актів без конкретних механізмів впровадження, а також низька екологічна свідомість і виконавча дисципліна.

Успішне ж впровадження діловими колами концепції «зеленого бізнесу» безпосередньо залежить від ефективності мобілізації фінансових ресурсів на природоохоронні цілі. Фінансова політика розвитку зеленого бізнесу, що на сьогодні присутня в країнах-членах ЄС, стосується наступних питань [6]:

- підтримка «еко-інновацій» та НДДКР (нові технології, процеси та продукти, а також їх розробка, що сприяють сталому розвитку, формують додану вартість та створюють екологічні та соціальні вигоди);

- заохочення пенсійних фондів до сталого інвестування. На сучасному етапі п'ять країн ЄС (Бельгія, Франція, Німеччина, Швейцарія та Великобританія) вже мають відповідну законодавчу базу, що спонукає пенсійні фонди частину своїх інвестиційних ресурсів направляти в «зелені» проекти;

- зниження податкового тягаря. Великобританія та Нідерланди прийняли нормативно-правові акти, що знижують податкове навантаження або повністю звільняють від оподаткування інвесторів, що вкладають в «зелений бізнес»;

- надання кредитів «зеленому бізнесу» на пільгових умовах.

Європейська комісія ухвалила для Німеччини та Франції схему надання державних кредитів для виробництва товарів та послуг «зеленого бізнесу»;

- надання урядових гарантій. Комісія ЄС бере на себе зобов'язання здійснити за кредитора передбачені кредитною угодою, якщо кредитор не в змозі їх самостійно.

Звичайно, самотужки вирішувати питання захисту довкілля не під силу Україні, як і більшості держав світу. Саме тому, після низки консультацій, що проводилися протягом 2010 р., система ООН і Уряд України домовилися підписати Рамкову програму партнерства Уряду України – ООН (РП) на 2012-2016 роки, яка включає наступні сфери партнерства: стале економічне зростання і подолання бідності; соціальний розвиток, врядування; охорону навколишнього середовища і зміну клімату [5].

Пріоритетами національного розвитку в рамках сфери «Навколишнє середовище і зміна клімату» є: досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища; поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки; удосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом включення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки, забезпечення екологічно збалансованого використання природних ресурсів, підвищення рівня суспільної екологічної свідомості. Відповідно, у період з 2012 до 2016 р. ООН надаватиме комплексну підтримку Урядові України з даних питань в трьох вимірах:

1. Визначення засад і механізмів, спрямованих на припинення погіршення стану навколишнього середовища, пом'якшення наслідків змін клімату та пристосування до них, попередження та реагування на природні та техногенні катастрофи.

Уряд України у період 2012-2016 рр. працюватиме з ООН над розробленням інституційної бази, зміцненням спроможності різних установ і поліпшенням координації їхньої взаємодії для належного вирішування глобальних екологічних проблем. ООН працюватиме над розвитком спроможності національних і місцевих органів врядування, громадянського суспільства і громад щодо покращення стану навколишнього середовища.

Співпраця ООН та Уряду України ґрунтуватиметься на рекомендаціях ООН, показниках стану навколишнього середовища і їх оцінках, а також на механізмі відстеження і оцінки впровадження політики. ООН діятиме як стратегічний партнер громад з питань підвищення рівня обізнаності та розширення доступу до інформації стосовно навколишнього середовища і його сталого розвитку.

ООН даватиме Урядові України поради щодо того, як можна виконувати положення глобальних екологічних конвенцій за допомогою підходу, що базується на правах людини. У ряді досліджень і нещодавніх резолюцій ООН ще раз наголошено, що зміна клімату становить загрозу для широкого спектра загально визнаних прав людини – оскільки вплив, пов'язаний зі зміною клімату, має наслідки для ефективної реалізації прав людини. Зв'язок між зміною клімату та правами людини стане невід'ємною частиною партнерства між ООН і Урядом України в цій сфері допомоги.

2. Зниження енерго-, матеріало- та вуглецемісткості економіки завдяки впровадженню енергоефективних технологій, відновлювальних і

альтернативних джерел енергії.

Ураховуючи велику залежність України від імпорту нафти і газу та низькі показники власного виробництва (близько третини загального споживання газу, яке становить 60,9 млрд. кубометрів газу на рік), ООН працюватиме з Урядом України над заохоченням підвищення енергоефективності, що, у свою чергу, сприятиме енергетичній безпеці України. ООН надасть експертну допомогу для вдосконалення нормативно- правової бази зеленої, маловуглецевої та енергоефективної економіки, зосередившись на підвищенні рівня обізнаності та доступу до інформації про енергоефективні технології. ООН використовуватиме свій досвід для сприяння нарощуванню потенціалу і політичних реформ та ринкової ефективності. Це сприятиме використанню рентабельних та енергоефективних технологій відновлюваних джерел енергії – як основних методів самостійного фінансування для пом'якшення наслідків зміни клімату. Інвестиційний потенціал України для підвищення енергоефективності є достатньо великим, що дає можливість на умовах посилення державно-приватного партнерства забезпечити ресурси, необхідні для досягнення значних результатів.

Україна зіткнулася з низкою проблем у галузі енергетичної політики, такими як транзит, диверсифікація та надійність енергопостачання, ядерна безпека, реформи енергетичного ринку, розвиток і модернізація енергетичної інфраструктури, підвищення ефективності, безпеки та екологічних стандартів у вугільній галузі, енергоефективність і використання відновлюваних джерел енергії – в усіх цих сферах ООН надаватиме експертну допомогу та підтримку.

3. Створення регуляторних та правових механізмів для забезпечення сталого управління природними ресурсами.

ООН працюватиме в напрямі надання Урядові України підтримки у створенні механізмів ефективного і сталого управління ресурсами, щоб держава могла з вигодою користуватися своїми природними ресурсами в інтересах соціально-економічного розвитку.

ООН і Уряд України ставлять питання сталого управління національними ресурсами на перші позиції порядку денного і в період 2012- 2016 рр. працюватимуть над розробленням і вдосконаленням законодавства стосовно поліпшення управління природними ресурсами. ООН надаватиме експертну підтримку з питань, що стосуються доступу до земельних ресурсів та управління ними.

ООН надаватиме Урядові України допомогу в подальшому розробленні системи природоохоронних територій. З огляду на визнану важливість підтримання таких територій, ООН продовжить надавати Урядові експертну підтримку в забезпеченні управління такими територіями згідно з найкращою міжнародною практикою.

Таким чином, часи, коли за чистоту та екологічність енергії боролись лише відчайдушні ентузіасти та активісти Green Peace, давно минули. Сьогодні впливові бізнес-групи розглядають відновлювальну енергетику як неосвоєний ринок нових можливостей. Вітер, сонце, вода, біомаса, побутові відходи, тощо – тепер це не лише більш чисті та безпечні для довкілля енергетичні ресурси,

але й привабливі довгострокові інвестиції. Отже, завдяки впровадженню концепції «зеленого бізнесу» компанії не тільки публічно демонструють свою екологічну відповідальність, скорочуючи об'єми спожитих ресурсів та зменшуючи забруднення довкілля, але й отримують практичний зиск, такий як зниження витрат на виробництво товарів, надання послуг і покращення іміджу у стосунках із стейкхолдерами.

Звичайно ми всі хочемо жити і працювати в економічно стабільному, соціально захищеному і екологічно чистому середовищі. Саме тому кожна людина в міру своїх можливостей повинна працювати над руйнування егоцентричних цінностей і створенням нового суспільства, яке б об'єднувало досягнення спільних цілей: захисту довкілля, покращення екологічних умов життя, підвищення якості продукції, тощо. Пам'ятаємо просту, але дуже важливу істину: «Все, що тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, так чиніть їм і ви».

Питання для самоперевірки:

1. У чому полягають головні передумови розвитку зеленого бізнесу?
2. Як виникла модель «зеленої економіки»?
3. Яким чином з'явився попит на зелені продукти та послуги?
4. Перелічить найбільш гостри екологічні проблеми суспільства.
5. Охарактеризуйте зарубіжний досвід щодо розвитку зеленого бізнесу.
6. Розкрийте зміст бізнес-можливостей, передбачених переходом до зеленої економіки.
7. Які існують шляхи розвитку зеленого бізнесу в Україні?
8. Чому саме бізнес-структурам варто бути дружніми до навколишнього середовища?
9. Які є лінії поведінки представників «зеленого бізнесу»?
10. Концепція «зеленого бізнесу» базується на так званому «правилі трьох R». Дати пояснення.

Тема 2. Бізнес та екологічна відповідальність

- 2.1. Концептуальні підходи до визначення поняття «зелений бізнес»
- 2.2. Зелений офіс – як початок «зеленого бізнесу»
- 2.3. Екосистемний перехід до органічного господарства
- 2.4. Системи екологічного управління

2.1. Концептуальні підходи до визначення поняття «зелений бізнес».

У сучасних умовах розвитку світової економіки питання глобальної зміни клімату та захисту навколишнього середовища набувають усе більшої актуальності. У ХХІ ст. більшість розвинених держав світу одним із напрямів свого економічного та соціального розвитку обрали покращення внутрішніх екологічних умов існування та зниження шкідливого впливу на довкілля. Оскільки сьогодні основним джерелом забруднення навколишнього середовища є промислова діяльність, то найбільша увага приділяється питанням упровадження технологій та бізнес-процесів, спроможних знизити негативний вплив виробничої діяльності на довкілля.

Зазвичай витрати, пов'язані з використанням підприємством природних ресурсів, є набагато нижчими, ніж ціна ліквідації наслідків того негативного екстернального впливу на навколишнє середовище, який при цьому виникає. Такий вплив, створюючи несприятливі екологічні умови існування, негативно впливає на здоров'я людей, на тварин та рослини. Забруднення довкілля призводить до зниження народжуваності, ослаблення імунітету, вимирання або генетичних змін флори та фауни, що спричиняє додаткові суспільні витрати на придбання медикаментів, оздоровлення, захист рослин та тварин. Також додаткові витрати виникають і в держави, оскільки однією з її функцій є екологічна, покликана створювати сприятливі умови існування для населення: ліквідувати наслідки екологічних катастроф, охороняти природне середовище, контролювати використання природних ресурсів, зводити до мінімуму шкідливий вплив наслідків аварій на промислових підприємствах, поліпшувати якість питної води, екологізувати технології у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті тощо. Таким чином, забруднення навколишнього середовища спричиняє збільшення як суспільних, так і державних витрат, а також зниження інвестиційної привабливості окремих регіонів та країн світу, яке відбувається через зниження попиту на екологічно шкідливі товари, можливість підвищення податкового тягаря в галузях з високим рівнем забруднення довкілля, неможливість сертифікації та стандартизації продукції через низьку екологічну якість тощо.

Суперечності між економікою та екологією виникають через негармонійний розвиток системи "природа – людина – виробництво". З часів індустріалізації і донині триває поступове зростання масштабів шкідливих викидів промисловості у навколишнє середовище та кількості екологічних катастроф, що зумовлює необхідність пошуку нових підходів до розроблення новітніх технологій та процесів, які, забезпечуючи рентабельність виробництва, водночас сприяли б покращенню екологічної ситуації.

Результатом таких пошуків стало становлення та розвиток нового виду діяльності – зеленого бізнесу, покликаною вирішити проблему гармонізації відносин в ланцюжку "природа – людина – виробництво".

Зелений бізнес є похідним інструментом зеленої економіки, що виділилася як новий напрям економічної теорії ще на початку 70-х рр. XX ст. Посприяло цьому в першу чергу заснування Римського клубу, котрий об'єднав представників світової політичної, фінансової, культурної та наукової еліти для вивчення глобальних світових проблем та у 1972 р. оприлюднив доповідь "Межі зростання" [1, с. 99–101]. Це була перша доповідь, яка показувала, що екстенсивне економічне зростання, в умовах якого людство живе протягом багатьох поколінь, має об'єктивно зумовлені межі. І межі ці пов'язані з тим, що швидкість відновлення природних ресурсів на декілька порядків відстає від темпів їх споживання.

Саме таке твердження спричинило бурхливий розвиток наукових досліджень впливу міжнародної діяльності на довкілля. Ще один поштовх розвитку зеленої економіки надало у 90-х рр. XX ст. прийняття Марракеського протоколу до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі від 1 січня 1995 р., що не лише передбачала зниження тарифів і торгових бар'єрів, але також стосувалася й уведення екологічних стандартів виробництва та продажу товарів та послуг [2, с. 285–286].

Саме ця угода стала основою для формування ринку екологічних товарів та послуг, які покликані послабити шкідливий вплив на довкілля. Становлення цього ринку викликало створення нормативно-правового регулювання його діяльності як на національному, так і на міжнародному рівні. Така легітимізація торкнулася не лише купівлі- продажу екологічних товарів та послуг, але й їх виробництва (наприклад, прийняття стандартів ISO 14000, Кіотський протокол тощо).

Долучення країн світу до таких міжнародних програм сприяло тому, що на міжнародному рівні розпочалося створення передумов (екологічні податки, сталі субсидування, дозволи на викиди) для впровадження в життя таких видів діяльності, які сприяли б захисту довкілля або хоча б максимально мінімізували екологічно шкідливий вплив промислової діяльності на довкілля. Прийняті урядові ініціативи викликали інтерес та бажання у підприємств долучитися до державних програм сталого розвитку, що й стало початком формування корпоративної соціальної відповідальності та соціально відповідальної інвестиційної практики. Саме за таких умов виникла необхідність виділення зеленої економіки як нового напрямку економічної теорії та зеленого бізнесу як її похідного інструменту (рис. 1).

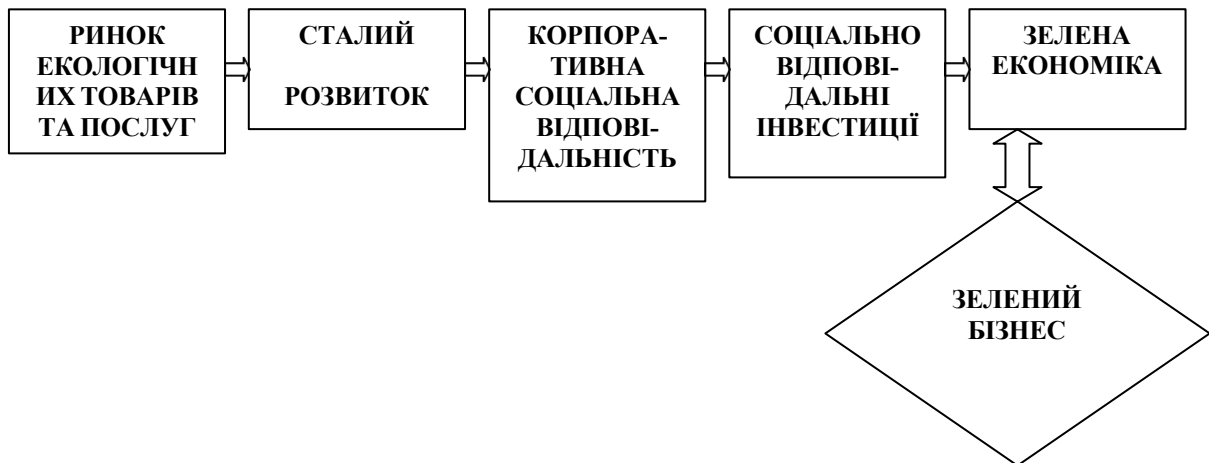

Рис. 1. Етапи становлення зеленого бізнесу у світі

Таким чином, фундаментом для становлення поняття "зелений бізнес" виступають основні категорії, що характеризують взаємозв'язок економіки та екології, а саме:

- екологічні товари та послуги;
- сталий розвиток;
- зелена економіка;
- соціально відповідальні інвестиції;
- корпоративна соціальна відповідальність.

Екологічні товари та послуги (Environmental Goods and Services – EGS). Експерти Організації економічної співпраці та розвитку разом з фахівцями з Євростату дають таке визначення: EGS – це технології, продукти та послуги для вимірювання, запобігання, обмеження, мінімізації чи нейтралізації шкідливого екологічного впливу на водні, повітряні чи земельні ресурси. До EGS відносять чисті технології, продукти та послуги, що знижують ризик нанесення шкоди довкіллю та використанню ресурсів [3, с. 77].

Ульріх Хофман, працівник та дослідник ЮНКТАДу, дає інше визначення: EGS – це продукти, які на деяких чи всіх стадіях свого життєвого циклу (обробка, виробництво, споживання, утилізація) завдають значно менше екологічної шкоди, ніж альтернативні продукти, що використовуються для тих же цілей; продукти, виробництво та продаж яких сприяє захисту довкілля [4, с. 5–6].

О.Прокопенко дає таке визначення екологічним товарам: це економічні продукти, тобто результати людської праці (господарської діяльності), що подані в матеріально- предметній формі (матеріальні продукти), у духовній чи інформаційній формі (інтелектуальні продукти) або у вигляді виконаних робіт і послуг, виробництво і споживання яких сприяє зниженню інтегрального екодеструктивного впливу в розрахунку на одиницю сукупного суспільного продукту при одночасному підвищенні економічної ефективності у сферах їх виробництва і споживання [5].

Заснування ринку екологічних товарів та послуг стало першим етапом у становленні та розвитку нової форми підприємницької діяльності – зеленого

бізнесу.

Сталий розвиток (Sustainable development). Термін "сталий розвиток" є офіційним українським відповідником англійського терміна "sustainable development", дослівний переклад якого з урахуванням контексту може звучати як "життєздатний розвиток", а розширене його тлумачення – "всебічно збалансований розвиток" [6]. Звіт Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку ООН "Наше спільне майбутнє" дає таке визначення: "розвиток, що задовольняє потреби сучасних поколінь та не зменшує при цьому здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [7]. Визначення вітчизняного Інституту сталого розвитку звучить так: "суспільно-економічна модель поступального технологічного і соціального розвитку українського суспільства з метою задоволення життєвих потреб нинішнього та майбутніх поколінь, згідно з якою виробнича і соціальна сфери розвиваються збалансовано, не наносячи довікільню непоправної шкоди". Ключовими завданнями сталого розвитку є:

- а) відновлення й подальше збереження в потрібному обсязі на необхідній площі природних екосистем та їхньої здатності до самовідтворення;
- б) забезпечення при цьому випереджального розв'язання проблеми економічного, соціального, демографічного і духовного розвитку;
- в) узгодження темпів економічного розвитку з господарською місткістю екосистем [8].

Це поняття кореспондується з похідними за змістом термінами, такими як сталий економічний розвиток, стає економічне зростання, сталий розвиток промисловості, сталий розвиток аграрного комплексу, сталий розвиток поселень та міжселенних територій, стає фінансування, стає виробництво, стає суспільство, сталий соціальний розвиток.

Зелена економіка (Green Economics) – економіка, що підтримує гармонійну взаємодію між людьми та природою, намагаючись задовольнити потреби обох одночасно. Цей напрям економічної теорії висуває концепцію створення вартості на основі екологічної якості та безпеки, що протиставляється класичній концепції економіки створення вартості шляхом накопичення матеріальних речей та грошей [9]. Зелена економіка має на меті ведення бізнес-практики, що приносить б економічні вигоди без нанесення екологічно шкідливого впливу довікільню. Таким чином, зелений бізнес є похідним інструментом зеленої економіки, головною метою якого є захист світової екосистеми одночасно з отриманням прибутків від ведення підприємницької діяльності.

Соціально відповідальні інвестиції (Socially Responsible Investments – SRI) – довгострокове вкладення з метою отримання прибутку, грошових коштів у активи соціально відповідальних компаній, тобто таких, котрі займаються виробництвом товарів та послуг, що не викликають шкідливої звички (алкоголь, тютюн тощо) або не шкодять моральним принципам людства (порнографія, проституція тощо) [10]. До таких товарів та послуг у першу чергу належать продукти та послуги зеленого бізнесу. Таким чином, SRI сприяє становленню та розвитку зеленого бізнесу.

Корпоративна соціальна відповідальність (Corporate social responsibility – CSR) – це форма корпоративного саморегулювання, інтегрованого у виробничий процес, що сприяє утворенню позитивного екологічного впливу на суспільство, довкілля тощо [10]. Зелений бізнес передбачає наявність корпоративної соціальної відповідальності на підприємстві. Це зумовлено тим, що для цього виду діяльності "зеленим" повинен бути не лише кінцевий продукт, але й процес, методи та засоби виробництва.

Усі наведені вище поняття відносяться до економічної сфери захисту навколишнього середовища і, як уже зазначалося, закладають основи понятійно-категоріального апарату зеленого бізнесу, що є похідним інструментом зеленої економіки.

У Звіті Комісії екологічних ринків зазначається, що сьогодні ринок екологічних товарів та послуг зростає швидкими темпами. Розвиток цього ринку викликає появу нових технологій та інновацій, що є каталізаторами створення нових бізнес-моделей, продуктів та послуг, які трансформують існуючі сектори економіки та творять зовсім нові галузі [11]. Таким чином, ринок екологічних товарів та послуг не просто передбачає взаємодію покупців та продавців, але також допомагає формувати екологічну свідомість² у суб'єктів ринкових відносин, яка поступово інтегрується в усі сфери економічного та соціального життя і сприяє створенню нових бізнес-моделей. Одним із таких нових напрямів економічної активності і є зелений бізнес, що об'єднує багато комерційних видів діяльності під однією соціально орієнтованою ідеєю захисту навколишнього середовища та покращення екологічних умов життя населення.

На протипагу традиційному веденню бізнесу зелений бізнес ґрунтується на екологічно сприятливих методах ведення підприємницької діяльності. Саме тому визначення мусить відображати економічну ефективність діяльності та вказувати на те, чим цей вид відрізняється від традиційних бізнес-моделей. Також зелений бізнес передбачає не лише регулювання норм екологічної безпеки і зниження шкідливого впливу на довкілля та здоров'я людей, але й формування певної свідомості у робітників та управлінців компанії щодо важливості захисту навколишнього середовища та зниження шкідливого впливу на довкілля.

Зелений бізнес – це вид комерційної діяльності, головною метою якої є отримання прибутку від продажу екологічних товарів і послуг, виробництво яких передбачає застосування методів та технологій, що мінімізують інтегральний екодеструктивний вплив на довкілля, а їх використання служить створенню максимально екологічно сприятливих умов життя для споживачів як у короткостроковому, так і в довгостроковому періоді та веде до формування екологічної свідомості суспільства. Зелений бізнес може бути реалізований у будь-якій сфері економіки.

Зелений бізнес передбачає наявність трьох аспектів, що характеризують його з різних сторін. До таких аспектів потрібно віднести:

1. Екологічний – коли природно-ресурсний потенціал залишається незмінним. Це означає, що в процесі людської діяльності ресурси довкілля, що використовуються, не повинні зменшуватися або руйнуватися. Отже, використання відновлюваних природних ресурсів не повинно перевищувати темпи їх відновлення, а використання невідновлюваних природних ресурсів повинно бути зведено до мінімуму.

2. Соціально-культурний, що означає, по-перше, задоволення індивідуальних потреб людства (здоров'я, харчування, житло, освіта, культура тощо) екологічним чином, тобто знижуючи шкідливий вплив на довкілля, та застосування зелених технологій; по-друге, створення нового суспільства, яке б об'єднувало досягнення спільної мети: захисту довкілля, покращення екологічних умов життя тощо.

3. Економічний, що виникає, коли екологічно раціональний розвиток є фінансово доцільним та передбачає отримання фінансової вигоди від упровадження програм та механізмів захисту і покращення довкілля.

Зазначені аспекти є також ознаками сталого розвитку. Це ще раз підтверджує, що зелений бізнес – це засіб забезпечення сталого розвитку. Значення зеленого бізнесу як інструменту досягнення сталого розвитку наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Значення зеленого бізнесу в економічному, екологічному та соціально-культурному аспектах

Економічний	Екологічний	Соціально-культурний
<ul style="list-style-type: none"> - формування прибутків на основі довгострокових виробничих та інвестиційних стратегій замість короткострокової максимізації прибутку; - співвідношення між прибутками від фінансових інвестицій та прибутками від реальної доданої вартості є додатнім; - задоволення потреб підприємства, що необхідні для забезпечення його діяльності, відбувається повною мірою 	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення продуктивності ресурсів; - інвестування у відновлювані джерела; - відновлення або утилізація використаних матеріалів; - захист світової та місцевої екологічної системи 	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток людського капіталу (відповідальність за робочі місця, освіту та подальше навчання, підтримка індивідуальної зайнятості тощо); - розвиток соціального капіталу (створення можливостей ефективної зайнятості, запобігання дискримінації національних меншин тощо); - розвиток культурного капіталу (повага до культурного розмаїття, захист індивідуальних громадянських прав тощо)

Джерело: побудовано за Hoffmann J. Darmstadt Definition of sustainable financial investments [Електронний ресурс] // Prof. Dr. Johannes Hoffmann. – Доступний з: <<http://www.ethischesconsulting.de/Dokumentation/>>.

Розвиток будь-якого нового виду діяльності відбувається в декілька етапів. Зелений бізнес також має декілька етапів розвитку (рис. 2), зокрема такі:

ЕТАП I. Уведення стандартів екологічної раціональної ефективності діяльності чи позиціонування на ринку як "еко-компанії".

ЕТАП II. Виробництво екологічних товарів та послуг.

ЕТАП III. Зелений бізнес.

На першому етапі розвитку відбуваються зміни, які пов'язані з адміністративним регулюванням діяльності підприємств у країні, що зазвичай передбачають дотримання певних екологічних стандартів менеджменту. Таким чином, на цьому етапі підприємство сприяє зниженню забруднення довкілля, але не за власним бажанням, а у відповідності до вимог законодавчо-нормативних актів або постанов світових організацій.

На другому етапі підприємство за власним бажанням переходить на екологічні технології виробництва товарів та послуг і сприяє покращенню довкілля за допомогою використання сировини та технологій, які мінімізують шкідливий вплив на нього та сприяють покращенню умов життя населення.

На третьому етапі, окрім мінімізації шкідливих екологічних екстернальних ефектів від виробничої діяльності, на підприємстві у керівників та співробітників формується екологічна свідомість, яка не лише ґрунтується на розумінні необхідності забезпечення екологічних потреб сучасного покоління, але й передбачає створення сприятливих умов життя для майбутніх поколінь шляхом мінімізації впливу виробництва на довкілля у довгостроковому періоді.

Діяльність зеленого бізнесу не лише пов'язана з виробництвом екологічних товарів та послуг, але й сам виробничий процес побудований екологічно раціональним чином. Тобто всі фактори виробництва мають сприяти захисту довкілля, а продукти та послуги – підвищувати екологічні умови життя людства. Таким чином, зелений бізнес передбачає формування екологічної свідомості у споживачів, що й відрізняє його від інших схожих видів діяльності.

Нездатність ринку захищати навколишнє середовище та природні ресурси є причиною того, що держава мусить сприяти покращенню екологічних умов існування населення, що є однією з її функцій. Уряди потребують використання низки інструментів для створення умов становлення та функціонування ринку, що забезпечував би захист довкілля. Саме тому спостерігається зростання державних витрат на захист довкілля, адже у багатьох випадках втручання держави необхідне для створення підґрунтя впровадження сталого розвитку, як, зокрема, і зеленого бізнесу [20]. Дослідники Worldwatch Institute підкреслюють, що за всіх досягнень зелена економіка ніколи не стане реальністю без масштабної допомоги держави (грошима, відповідними законами, пільгами та преференціями тощо), приватних інвесторів і споживачів [21].

Вказане вище трактування зеленого бізнесу й усі названі його характеристики, аспекти та ознаки вказують на те, що його діяльність пов'язана з реалізацією екологічних товарів та послуг різноманітного характеру. Поки що не існує загальноприйнятої класифікації видів зеленого

бізнесу. У різних країнах до нього входять різноманітні галузі. Наприклад, за визначенням Європейської комісії, до підприємств екологічної галузі відносять такі, що займаються: а) виробництвом товарів та послуг з вимірювання, запобігання, обмеження або коригування екологічного збитку, завданого довкіллю; б) ліквідацією відходів та зниженням рівня шуму; в) виробництвом, реалізацією, встановленням та обслуговуванням екологічно чистих технологій, застосування яких дозволяє зменшити використання сировини та забруднення довкілля [23]. Це визначення розкриває одну зі сторін зеленого бізнесу, але не охоплює всі сфери, де він діє.

Варто відзначити, що зелений бізнес є новою формою діяльності в економічній сфері, що набуває дедалі більше актуальності та розвивається швидкими темпами. Цей вид підприємницької діяльності передбачає також застосування зелених технологій та формування екологічної свідомості споживачів та виробників, що є головною відмінністю цього виду бізнесу від інших комерційних видів діяльності. Таким чином, зелений бізнес має не тільки екологічне спрямування, але передбачає наявність трьох аспектів: екологічного, економічного та соціального, які характеризують його з різних сторін.

2.2. Зелений офіс – як початок «зеленого бізнесу». Впровадження концепції зеленого офісу в Україні

Глобальний екотренд, що охоплює усі сфери сучасного життя, не обійшов увагою й робоче середовище організацій офісного типу, знайшовши втілення у концепції «зеленого офісу», яка вже стала візитівкою багатьох провідних компаній світу й з року в рік набуває дедалі більшої популярності.

«Зелений офіс» – це система управління організацією, яка складається з інформаційних, організаційних і технічних заходів, покликаних мотивувати працівників компанії дбайливо ставитися до ресурсів офісу та довкілля, підвищувати рівень екологічної компетентності та відповідальності. Важливо, що впровадження цієї системи не потребує суттєвих витрат чи надскладних методів реалізації.

Для запобігання можливим маніпулюванням «зеленим» трендом серед компаній і запровадження єдиного підходу до оцінювання національний технічний комітет стандартизації ТК 82 «Охорона довкілля» розробив стандарт СОУ.ОЕМ 08.036.067:2012 «Зелений офіс – Екологічні критерії та метод оцінювання життєвого циклу» (далі – Стандарт).

Цей Стандарт був прийнятий у 2012 році й отримав скорочену народну назву – «зелений офіс». Він установлює набір вимог і показників, що були визначені розробником на основі кращих практик управління екологічними аспектами в організаціях офісного типу та стандартів систем екологічної оцінки будівель і споруд LEED (США), BREEAM (Великобританія), DGNB (Німеччина).

Упровадження вимог «зеленого офісу» згідно зі Стандартом дає змогу знизити шкідливий вплив на робоче середовище та довкілля, зменшити обсяги утворюваних відходів і забезпечити ефективне управління ними, раціональніше використовувати ресурси та заощаджувати кошти.

Стандарт є універсальним, його можна застосовувати для організацій офісного типу будь-якої форми власності й масштабів.

У багатьох країнах він популярний і серед великих компаній, і серед бюджетних організацій. У деяких країнах упровадження «зеленого офісу» рекомендовано профспілковими організаціями з метою запобігання низці захворювань, пов'язаних із впливом на офісних працівників робочого середовища.

Слід зауважити: якщо у плани компанії входить не тільки застосування стандарту як керівництва для досягнення певних цілей, а й публічна заява про те, що організація відповідає вимогам «зеленого офісу», то є необхідним підтвердження відповідності стандарту шляхом сертифікації.

Розглянемо питання: чи є реальністю те, що робота у «зеленому офісі» дорівнюється здоровим та безпечним умовам праці.

Ще наприкінці минулого століття було доведено, що працівники офісів часто хворіють, і це пов'язано з такими причинами:

- 1) розмноження бактерій і грибів у приміщеннях, де підвищений рівень вологи;
- 2) в офісах, де працюють з електронною технікою, підвищений електромагнітний фон, концентрація якого збільшується, якщо робоче місце організовано неправильно;
- 3) недостатня іонізація повітря;
- 4) некомфортний мікроклімат (призводить до пересихання слизових оболонок);
- 5) нестача денного світла, погане освітлення;
- 6) шуми від техніки;
- 7) відсутність контакту з живою природою й агресивне візуальне середовище;
- 8) низька якість повітря, яке забруднюється токсичними речовинами й алергенами, що вивільняються від будматеріалів і матеріалів для оздоблення, техніки, меблів тощо.

Концентрація шкідливих речовин в офісному повітрі може досягати такого ступеня, коли у працюючих у цих приміщеннях розвиваються хронічні захворювання верхніх дихальних шляхів, бронхіти, алергія.

Результати дослідження «Здоров'я, самопочуття і продуктивність роботи в офісах», проведеного у 2014 році за ініціативою Всесвітньої ради «зеленого» будівництва (World Green Building Council, WGBC), дають підстави впевнено стверджувати, що «зелений офіс» згідно зі Стандартом поліпшує умови та підвищує продуктивність праці.

Опитування охоплювало 351 респондента, що працюють у 10 екологічно сертифікованих («зелених») офісах, і 159 респондентів, що працюють у 11 звичайних офісах.

До того ж більшість опитаних віддали перевагу «зеленим» робочим місцям. Працівники робочих місць у «зелених офісах» уважали себе щасливішими та здоровішими.

В ЄС у секторі послуг задіяне 70 % працездатного населення, більшість

якого працює в офісах. Загалом у світі офіси споживають 40 % усіх корисних копалин.

Зараз наведемо докази того, як деякі аспекти офісного середовища реально впливають на офісних працівників.

1. Тепловий комфорт. У 1996 році американські науковці встановили, що температурний контроль у діапазоні всього 4 °С підвищує здатність до логічного мислення на 3 %. У 2006 році проаналізували 24 дослідження щодо залежності продуктивності праці від температурного режиму. За результатами було зроблено висновок, що в умовах холоду/тепла (15 і 30 °С) вона на 10 % нижча, ніж при комфортній температурі (21–23 °С). У 2011 році вчені зафіксували зниження продуктивності праці на 4 % в умовах холоду, і на 6 % – в умовах спеки.

2. Якість повітря у приміщенні. У 2011 році корейський вчений Йоон Че зафіксував зростання продуктивності праці офісних працівників на 8 %, посиливши інтенсивність вентиляції в офісі з 5 до 20 м³/с. Дослідження WGBC 2014 року підтвердило, що тільки завдяки правильній вентиляції можна заощадити 0,8–1,3 % на охорону здоров'я та підвищити продуктивність праці на 3–18 %.

3. Освітлення. Неврологи встановили, що офісні працівники, які працюють біля вікна, отримують на 173 % більше нейтрального (білого) світла та в середньому на 46 хвилин довше сплять уночі. Персонал, що працював в офісах без вікон, мав проблеми з дисфункцією сну та сонливістю протягом дня.

Сучасний, комфортний та безпечний для людини простір із чистим повітрям і великою кількістю природного світла — це лише основні чинники, що вигідно відрізняють «зелений офіс» від звичайного. Проте, крім приміщення, важливо зважати й на інші чинники, що пов'язані з впливом на здоров'я офісного працівника, такі як, наприклад, вибір побутової хімії, комп'ютерного й офісного обладнання, меблів, якість питної води та продуктів харчування.

Наведемо рекомендації того, як зробити офіс «зеленим».

Передусім слід ознайомитись із порадами щодо впровадження Стандарту. Упровадження Стандарту передбачає реалізацію низки заходів, набір яких залежить від рівня відповідності його вимогам. Спочатку слід створити робочу групу, члени якої, керуючись Стандартом, проведуть попереднє оцінювання та розроблять план заходів, спрямованих на впровадження «зеленого офісу».

Придбання товарів із поліпшеними екологічними характеристиками – це перший крок до створення «зеленого простору». Вибираючи канцтовари, папір, мийні засоби, оздоблювальні матеріали, меблі тощо, слід орієнтуватися на наявність екологічних маркувань, що застосовують згідно з вимогами стандартів ISO 14020.

Обираючи офісну техніку, потрібно звернути увагу на її клас енергозбереження. Перевагу слід потрібно засобам для друку та копіювання із повторною заправкою картриджів.

Також варто позбутися одноразових речей, особливо зроблених із пластику.

Треба звернути увагу на сучасні ресурси, тобто необхідно максимально ефективно використання без погіршення умов праці.

1. Електропостачання: максимально використовуйте природне світло; застосовуйте енергозберігальне освітлення та офісне обладнання; вимикайте з розетки прилади та зарядні пристрої, які не використовуєте; налаштовуйте автоматичний перехід на «режим енергозбереження» для персональних комп'ютерів.

Також бажано встановити систему автоматичного контролю освітлення (наприклад, датчики руху).

Споживання електроенергії офісним обладнанням у режимі очікування може становити понад 10 % від загального споживання.

Використовуючи в комп'ютері сплячий режим, можна заощадити 60–70 % енергії. Це, згідно з даними програми Energy Star, запобігає щорічним викидам ~ 135 г CO₂ лише від одного комп'ютера.

Ноутбук споживає електроенергії у 5 разів менше, ніж стаціонарний комп'ютер.

У стандартному офісі на освітлення припадає 40 % спожитої електроенергії.

Природне освітлення робочого місця сприяє підвищенню продуктивності праці.

Порівняно з лампами розжарювання, компактні люмінесцентні лампи споживають на 65–75 % менше енергії, а служать у 10–13 разів довше, тоді як світлодіодні лампи споживають на 80 % енергії менше й служать у 250 разів довше.

З 2012 року у країнах ЄС повністю заборонено продаж ламп розжарювання. Програма ООН із навколишнього середовища (UN Environment) та Глобальний екологічний фонд (GEF) мають на меті домогтися повної заборони застосування ламп розжарювання.

2. Водопостачання: обов'язковим є встановлення приладів обліку споживання холодної та гарячої води (лічильників), контроль справності сантехнічного обладнання, установлення фільтрів для питної води або забезпечення постачання очищеної води (наприклад, в кулерах).

Кульові змішувачі порівняно з вентильними дають змогу економити ~ 40 % води. Економія води при застосуванні аератора ~ 70–90 %.

Залежно від інтенсивності протікання крану за тиждень марно може бути витрачено від 300 л води до кількох тисяч.

3. Теплопостачання: утеплюйте чи встановіть сучасні вікна та двері (на ніч варто закривати їх шторами або жалюзі). Використання терморегуляторів на батареях дасть змогу економити, підтримуючи належний температурний режим. Регулювання температури (ручне або автоматичне) дає змогу зменшити видатки на опалення до 25%.

4. «Зелений» друк: слід максимально перейти на електронний документообіг. Якщо ж неможливо повністю відмовитися від паперових носіїв, потрібно намагатися розміщувати на одному аркуші паперу якомога більше тексту (зменшувати шрифт і розмір берегів документа), застосовувати

двосторонній друк.

В Україні папір становить 20–25 % від твердих побутових відходів. Перероблення 1 т макулатури дає змогу врятувати 17–20 дерев, заощадити 55 % води та 60–70 % енергії, потрібної для виробництва паперу з первинної сировини.

Одне доросле дерево за добу продукує обсяги кисню, достатні для дихання трьох людей протягом майже трьох діб.

5. «Зелена» реклама: використовуйте для комунікацій і реклами Інтернет (замість друкованих оголошень, плакатів та банерів), надсилайте листи електронною поштою, проводьте презентації замість роздачі друкованих брошур.

6. Сталий транспорт: забезпечуйте регулярне проходження технічного обслуговування автотранспортних засобів у спеціалізованих сервісних центрах, відмовляйтеся від транспорту, у якого викиди перевищують установлені екологічні норми, у разі придбання нового авто – надавайте перевагу екологічнішим аналогам.

7. Стосовно відходів слід дотримуватися правила 3 R:

Reduce (скорочуй) — усі дії мають бути спрямовані на скорочення відходів ще на стадії придбання товару, послуги чи робіт.

Reuse (повторно використовуй) – використовуйте матеріали, які можна задіяти ще декілька разів. Повторне використання зарядженого картриджа (або тонер-касети) заощаджує 1 кг металу й пластику та майже 2 л нафти, що йдуть на його виготовлення.

Recycle (переробляй) – сортуйте й забезпечуйте ефективне та безпечне управління відходами

Утилізація однієї стандартної алюмінієвої банки з-під напою дає змогу заощадити енергію, достатню для роботи телевізора впродовж 3 год. Щохвилини у світі виробляють 350 тис. алюмінієвих банок.

Для виробництва мобільних телефонів і персональних комп'ютерів щороку використовують 3 % світового видобутку золота й срібла. Щороку у світі на звалищах опиняється 40 млн. т електроніки. З цієї кількості лише 16 % переробляють для повторного використання, тоді як потенційна вартість того, що залишається, понад 51 млрд. дол. США. Так, у запчастинах викинутої електроніки міститься біля 300 т золота, 1 тис. т срібла, 16 мегатонн сталі.

Слід зазначити, що перелічені заходи не є вичерпними. Їх упровадження має здійснюватися на системній основі, як невід'ємній частині плану реалізації екологічної політики та цілей, яких прагне досягти компанія за певний проміжок часу.

Плановані заходи щодо впровадження «зеленого офісу» мають бути досяжними та придатними для оцінки їх ефективності, мати відповідальних виконавців і чітко визначені терміни реалізації.

Упровадження «зеленого офісу» стимулює розвиток корпоративної культури. Упровадити практику управління екологічними аспектами у повсякденний робочий процес із залученням кожного працівника є завданням «зеленого» менеджменту компанії.

Важливу роль тут відіграє власний приклад. Так, заклики до економії ресурсів від керівника, який пересувається містом автівкою, що споживає за день палива на суму, порівняну з місячним окладом рядового працівника, скоріше за все будуть сприйняті співробітниками з недовірою. А у гіршому разі – з обуренням, через підозру, що економія ресурсів зумовлена надто надмірною заощадливістю керівництва, і аж ніяк не турботою про довкілля та працівників.

Реалізація заходів буде набагато ефективнішою, якщо ініціатива керівництва буде зрозумілою й матиме підтримку колективу.

На шляху впровадження «зеленого офісу» необхідно всіляко мотивувати й підтримувати ініціативи працівників. Поясніть, чому для компанії важлива участь у проекті й що потрібно від кожного. Не чекайте загального розуміння та моментальних змін. Оперуйте фактами й цифрами замість гасел. Інформуйте співробітників про доцільність нововведень, що впроваджуються. Організуйте різноманітні конкурси та змагання. Наприклад, конкурс на кращий інформаційний плакат для нагадування про необхідність економії енергії, тепла, води, витратних матеріалів. На сайті компанії створіть сторінку, присвячену проекту, і регулярно оновлюйте дані про нововведення та успіхи. При таких змінах варто переглянути й формат корпоративних подій – наприклад, корпоративні вечірки у ресторанах та барах замінити активним відпочинком на природі, долучатись до екологічних ініціатив, відзначення екологічних дат, брати участь у спортивних змаганнях тощо.

Концепція «зеленого офісу» набуває популярності й серед українських компаній. Уже давно підхопили «зелену хвилю» «Київстар», ТОВ «Астеліт» (TM life:), компанія «Воля», торгівельна мережа «Фокстрот», ЗАТ

«Оболонь», НАСК «Оранта» і багато інших. Внесок кожної з них різний: деякі займають активну позицію у сфері захисту довкілля, деякі роблять елементарні «зелені» кроки, впроваджуючи лише окремі елементи «зеленого офісу».

Успішне проходження екологічної сертифікації на відповідність стандарту «зелений офіс» у листопаді 2017 року стало ще одним кроком на шляху розвитку екологічної та соціальної відповідальності компанії ТОВ «Північно-Український Будівельний Альянс». Компанія розуміє важливість питань захисту довкілля в сучасному світі та їх особливу значущість для будівельних компаній. Це, передусім, зменшення екологічних впливів, раціональне використання ресурсів, оптимально комфортне та здорове середовище для мешканців осель, що будуються, і, звичайно, для працівників компанії.

Спочатку програма була спрямована на раціональне використання паперу й електроенергії та закупівлю енергоефективної офісної техніки. З кожним роком ТОВ «Північно-Український Будівельний Альянс» збільшує відсоток закупівель екологічних товарів. У 2017-му в усіх приміщеннях офісу компанії проведено повну заміну системи освітлення із встановленням енергозберігаючих світлодіодних ламп. Упроваджено роздільне збирання відходів, зокрема передачу відпрацьованого паперу на перероблення. Співробітники компанії користуються переважно електронним

документообігом. Використані елементи живлення збираються у спеціальний контейнер і віддаються на перероблення спеціалізованій установі. Що приємно, батарейки стали надходити не лише від працівників офісу, а й від членів їхніх родин і відвідувачів офісу, що, безперечно, свідчить про гарне сприйняття й відкритість людей до екологічних ініціатив.

Макети інформаційних наклейок для мотивування працівників офісу зберігати ресурси та сортувати відходи ТОВ «Північно-Український Будівельний Альянс» взяли в керівництві з впровадження стандарту «Зелений офіс» (видання ВГО «Жива планета»). Зазвичай, після закінчення робочого дня співробітники компанії включають режим вимкнення комп'ютерної та офісної техніки.

На сьогодні сертифікацію поширено лише на один із офісів компанії ТОВ «Північно-Український Будівельний Альянс», проте у подальших планах — підтвердження відповідності вимогам екологічного стандарту й інших офісів.

Вигода від упровадження стандарту очевидна — це економія й створення комфортнішого середовища для працівників, зміцнення колективу. Сертифікація підтверджує, що офіс компанії ТОВ «Північно-Український Будівельний Альянс» справді «зелений» і відповідає багатокритеріальним вимогам стандарту. Наявність сертифіката посилює довіру стейкхолдерів до компанії як до такої, що сповідує принципи сталого розвитку та прагне змінювати світ на краще реальними справами.

2.3. Екосистемний перехід до органічного господарства

За останні кілька років світом прокотилась низка криз від продуктової та паливної до кліматичної та фінансової. В останні кілька декад 60 відсотків світових екосистем зазнали деградації, рівень викидів вуглецевого газу досяг

40 відсотків, спостерігається значний дефіцит водних ресурсів, мільярд людей голодує, інший мільярд страждає від надмірного харчування та супутніх захворювань, кожна четверта людина в країнах, що розвиваються, живе поза межею бідності, два мільярди людей живуть менш ніж на 2 долари в день.

В 2008 році у відповідь на фінансову та економічну кризу Екологічна Програма ООН (ЮНЕП) оголосила перехід до «зеленої економіки», яка повинна сприяти відновленню світової економіки і збільшенню зайнятості населення, одночасно прискоренню боротьби зі зміною клімату, деградацією навколишнього середовища та бідністю. ЮНЕП закликає звернути максимальну увагу на п'ять найважливіших напрямків:

- енергоефективність будівництва;
- перехід до поновлюваних джерел енергії, включаючи енергію вітру, сонця, геотермальну та біомасу;
- сталий розвиток транспорту;
- екологічна інфраструктура планети, у тому числі прісних вод, лісів, ґрунтів і коралових рифів;
- розвиток сталого сільського господарства, у тому числі органічного виробництва.

Перехід до зеленої економіки можна розглядати як шлях до сталого

розвитку. Сталий розвиток передбачає зміцнення його трьох взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих факторів: охорона навколишнього середовища, соціальний розвиток та економічний. Водночас, зелена економіка та стале виробництво і споживання являють собою дві сторони однієї медалі. Вони мають однакові цілі сприяння сталому розвитку, що охоплює макро та мікро-економічні аспекти державної політики, регулювання господарської діяльності та соціальної поведінки. Стале споживання і виробництво, в основному, спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсів в процесі їх виробництва та споживання.

Оцінювати перехід до зеленої економіки можна за кількома показниками, які умовно можна поділити на такі групи:

- економічні показники: частка інвестицій або виробництва та зайнятості в секторах, які відповідають «сталим» стандартам як, наприклад,

 - «зелений» ВВП;

 - екологічні: ефективність використання ресурсів, інтенсивність забруднення на галузевому чи світовому рівнях, наприклад, використання енергії (відносно ВВП) або використання води (відносно ВВП);

 - сукупні показники прогресу та благополуччя.

ЮНЕП та інші міжнародні організації, які підтримали ініціативу, пропонують інвестувати до 2% світового ВВП (що складає близько 1,3 трильйона дол. на рік) в екологізацію економіки. Нині приблизно така ж сума спрямовується на субсидії, які часто сприяють «несталому» використанню ресурсів в таких секторах, як видобуток палива, сільське господарство, рибальство тощо.

Перш за все, інвестиції мають спрямовуватись у сільське господарство, адже жоден інший сектор економіки не пов'язаний з такою великою кількістю аспектів зеленої економіки. Воно є головним джерелом доходів для більшості населення світу, забезпечує його продовольством і займає близько 40% території. Крім того, 70% питної води використовується саме для ведення сільського господарства і є одним із найбільших джерел викидів парникових газів. Сучасне сільське господарство завдає значної шкоди навколишньому середовищу та призводить до ерозії, заболочування та засоленості ґрунтів, забруднення ґрунтів та води.

Екологізація сільськогосподарського сектору економіки вимагає зусиль як для підвищення продовольчої продуктивності, так і для поліпшення екологічної та економічної ефективності використання ресурсів у процесі виробництва, переробки та споживання (ланцюговий підхід). При застосуванні екосистемного підходу для сільського, лісового та рибного господарства цей сектор міг би надати більше екологічних товарів та послуг, ніж будь-який інший, забезпечуючи при цьому засобами харчування та існування більшість населення, - і таким чином забезпечити реальний перехід до зеленої економіки. Як приклад, щороку 12 мільйонів гектарів (площа приблизно розміром з Грецією чи Непал) втрачаються через опустелювання; на площі такого розміру щорічно можна виростити 20 млн. тонн зерна і кормів для забезпечення продовольством більше шести мільйонів чоловік.

Ще одним важливим кроком має стати повернення до традиційних методів ведення сільського господарства в гірській місцевості. Адже гори покривають 24% поверхні суші Землі і є домом для 12% населення в світі, ще 14% живе в безпосередній близькості від гір. Повернення до традиційних методів ведення сільського господарства в горах дає більший ефект у боротьбі з бідністю, ніж будь-який інший сектор економіки.

Таким екосистемним підходом може бути перехід до органічного сільського господарства. Його можна розглядати на рівні основного напрямку в політиці всього сільського господарства, як ключову стратегію.

2.4. Системи екологічного управління

2.4.1. Системи екологічного управління на основі стандартів серії ISO 14000 Основою для розробки та реалізації системи управління навколишнім середовищем є усвідомлення того факту, що своєю діяльністю вона створює вплив на довкілля, до якого відноситься використання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, утворення відходів тощо.

Ці впливи здійснюються на всіх стадіях діяльності організації, а також під час споживання чи використання товарів, виробів, обладнання чи послуг. Прагнучи оптимізувати свій вплив на довкілля, організація має аналізувати власні екологічні аспекти та впливи, визначаючи їх прийнятний рівень, планувати його досягнення та забезпечувати дотримання.

Основні підходи щодо розробки та вдосконалення систем екологічного управління розглядаються на базі стандартів Міжнародної організації стандартизації (ISO) серії ISO 14000, які встановлюють системний підхід до аналізу та покращення екологічних показників діяльності організації.

Серед стандартів серії ISO 14000 можна виділити три основні групи:

- принципи розроблення та упровадження системи екологічного управління;
- інструменти екологічного контролю та оцінки;
- стандарти, що орієнтовані на продукцію.

На сьогоднішній день сучасна серія стандартів ISO 14000 вважається найбільш перспективною та пристосованою для впровадження системою екологічного управління в усьому світі.

Головною метою впровадження стандартів серії ISO 14000 є забезпечення єдиних рекомендацій для всіх країн світу, які б враховували найкращий досвід вже існуючих регіональних або національних систем екологічного управління.

Міжнародні стандарти серії ISO 14000 запроваджуються до української національної системи стандартизації шляхом гармонізації (тотожний переклад) і мають префікс ДСТУ.

Система екологічного менеджменту є частиною загальної системи менеджменту організації, під якою розуміються організаційна структура, планування діяльності, розподіл відповідальності, практична робота, а також процедури, процеси і ресурси для управління екологічними аспектами діяльності. ISO 14001 відкриває серію 14000 стандартів ISO. Сертифікація систем екологічного менеджменту здійснюється саме згідно вимог ISO 14001.

Основні елементи системи екологічного управління ґрунтуються на циклі Демінга Plan-Do-Check-Act, скорочено PDCA або «План-Дія- Перевірка-Коригування».

Решта стандартів серії ISO 14000 виконують супутні функції, а також розширюють і доповнюють вимоги ISO 14001. Наприклад, ISO 14004 має більш розширене керівництво по створенню системи екологічного управління. Серія 14040 визначає методологію «оцінки життєвого циклу», яка базується на розгляді екологічних аспектів діяльності організації чи підприємства, і може використовуватися при оцінці екологічних впливів, пов'язаних з продукцією організації.

Офіційно всі стандарти серії ISO 14000 є добровільними для застосування. Вони не мають на меті замінити законодавчі вимоги, забезпечуючи лише систему визначення екологічної політики організації та створення відповідної організаційної структури.

Декларуючи власну екологічну політику та впроваджуючи її на практиці через систему екологічного управління, організація стає екологічно свідомою та несе повну відповідальність за кожен власний крок на шляху до реалізації та підвищення ефективності своєї діяльності.

2.4.2. Методика та показники екологічної ефективності

Розглянемо методику та показники екологічної ефективності. Одним з основних принципів функціонування системи екологічного управління є принцип «постійного покращення». Організація, яка впроваджує принципи екологічного управління, має визначитися щодо екологічних аспектів – кількісні чи якісні показники екологічної ефективності та методи їх оцінювання для оцінювання власних досягнень.

Зокрема, щоб допомогти організаціям в оцінюванні власної екологічної ефективності, було запроваджено міжнародний стандарт ISO 14031:1998, українським аналогом якого є ДСТУ ISO 14031:2004 Екологічне керування. Настанови щодо оцінювання екологічної характеристики.

Цей стандарт визначає екологічну ефективність як результати управління екологічними аспектами організації. Результати можуть вимірюватись відносно політики організації, її цілей та задач у сфері охорони довкілля.

Ефективність екологічного управління розглядається як результат досягнення поставлених екологічних цілей та задач. В якості одного з критеріїв екологічної ефективності можна розглядати такий критерій як

«еколого-економічна вигода», що може виражатися у кількості використаних ресурсів та коштів для запобігання потенційного екологічного ризику чи поліпшення екологічних характеристик.

Серед основних показників оцінювання екологічної ефективності можна виділити наступні:

- 1) показники ефективності управління: демонструють зусилля керівництва щодо організації процесів, які пов'язані з екологічними аспектами;
- 2) показники ефективності функціонування: відображають екологічні аспекти, пов'язані з функціонуванням організації, включаючи її діяльність,

продукцію, послуги;

3) показники стану навколишнього природного середовища: надають інформацію щодо стану довкілля в місці та регіоні, в якому розташована організація.

2.4.3. Екологічна сертифікація згідно з ДСТУ ISO 14024 та екологічні критерії

Принципи та методи, що запроваджено до української національної системи стандартизації як ДСТУ ISO 14024:2002, встановлює вимоги до добровільних екологічних сертифікаційних систем, метою яких є визначення поліпшених екологічних характеристик товарів чи послуг та їх ідентифікація шляхом екологічного маркування.

Екологічна сертифікація та маркування в Україні почала розвиватися згідно ДСТУ ISO 14024 у 2003 році за підтримки Міністерства екології та природних ресурсів України, як і в усьому світі, на добровільних засадах.

Екологічна сертифікація передбачає оцінювання товарів чи послуг на основі екологічних критеріїв, що запроваджуються до сертифікаційної системи у формі екологічного стандарту (СОУ). Вимоги екологічних критеріїв є додатковими до державних норм та правил. Вони встановлюють більш жорсткі показники безпеки та поліпшених екологічних характеристик для визначення переваг продукції чи послуг відносно впливів на стан довкілля та здоров'я людини протягом життєвого циклу.

Як правило, в Україні екологічні стандарти згідно ДСТУ ISO 14024 розробляються національним технічним комітетом стандартизації ТК 82

«Охорона навколишнього природного середовища», який створено на базі Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління.

У 2011 році екологічна сертифікація та маркування в Україні була закріплена на законодавчому рівні як один з елементів державної екологічної політики.

Згідно Технічного регламенту з екологічного маркування, екологічні критерії розробляються відповідно до вимог актів законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, санітарно-гігієнічних норм, переліків і класифікаторів найбільш поширених небезпечних забруднюючих речовин і відходів. Вони ґрунтуються на екологічних характеристиках, визначених окремо для конкретної продукції, та додаткових вимогах до відповідної категорії продукції, які визначають вплив такої продукції упродовж життєвого циклу на навколишнє природне середовище та здоров'я людини та враховують:

- рівень впливу продукції на навколишнє природне середовище під час отримання (видобування) сировини, виробництва, споживання та видалення (утилізації), зокрема, впливу на зміну клімату, біологічне розмаїття, обсяг споживання енергії, природних ресурсів та утворених відходів;

- можливість заміни небезпечних речовин на більш безпечні та застосування новітніх технологій за наявності технічних можливостей;

- зменшення впливу продукції на навколишнє природне середовище в

результаті збільшення терміну експлуатації (реалізації) та повторного її використання;

- загальний баланс між економічною вигодою та навантаженням на навколишнє природне середовище на різних стадіях життєвого циклу продукції, в тому числі здоров'я людини;

- можливість заміни випробувань, що проводяться на тваринах, альтернативними методами та зменшення кількості таких експериментів.

В Україні екологічна сертифікація згідно ДСТУ ISO 14024 здійснюється органом сертифікації (органом екологічного маркування) шляхом проведення документального аудиту та аудиту на місці.

Станом на 01 серпня 2014 року до української екологічної сертифікаційної системи згідно ДСТУ ISO 14024 упроваджено 48 стандартів, що встановлюють екологічні критерії для різноманітних товарів і послуг.

2.4.4. Екологічні критерії та «зелені закупівлі».

«Зелені закупівлі» є потужним інструментом для стимулювання інновацій та розробки нових продуктів з підвищеною екологічною ефективністю.

За визначенням Європейської Комісії, «зелені державні закупівлі» - це

«процес, за допомогою якого влада прагне закуповувати товари, роботи та послуги зі знизеним впливом на навколишнє природне середовище протягом усього їхнього життєвого циклу порівняно з товарами, послугами та роботами з аналогічним функціональним призначенням, що могли б бути закуплені».

«Зелені державні закупівлі» є добровільним інструментом, але вони мають суттєвий вплив, тому що органи державної влади є великими споживачами. Щорічно на закупівлю товарів і послуг за рахунок бюджетних коштів витрачається близько 20 % обсягу ВВП. За допомогою закупівель продукції з меншим впливом на навколишнє середовище можна зробити важливий внесок у забезпечення сталого споживання і виробництва.

Завдяки «зеленим закупівлям» бюджетні організації, можуть забезпечити реальні стимули для розвитку технологій більш чистого виробництва та покращення екологічних характеристик продукції. У деяких секторах економіки державні закупівлі складають значну долю ринку, наприклад, громадський транспорт, будівництво, охорона здоров'я та освіта, де такі рішення мають суттєвий вплив на розвиток зеленої економіки.

Здійснюючи «зелені закупівлі», важливо знати, стосовно якої процедури і яким чином замовник може застосувати такий принцип. Успіх впровадження «зелених закупівель» залежить від розуміння того, які процедури проводити, які екологічні критерії можливо застосувати і як правильно оцінити та перевірити відповідність предмета закупівель встановленим вимогам.

Державні закупівлі передбачають придбання товарів, робіт і послуг за державні кошти у порядку, передбаченому чинним законодавством для забезпечення функціонування державного сектору економіки.

Процедури державних закупівель мають забезпечувати раціональне та ефективне використання державних коштів та відповідати двом основним принципам:

- співвідношенню ціни та якості;
- добросовісної конкуренції.

Якщо предмет закупівель передбачає постачання товарів чи надання послуг, технічні та якісні характеристики можуть включати вимоги до (перелік не є вичерпним):

- потрібного рівня якості;
- екологічних характеристик;
- конструкції;
- забезпечення доступу для людей з обмеженими можливостями;
- експлуатації, використання чи розміру виробу;
- використання термінології чи умовних позначень;
- випробувань та їх методів;
- упакування, маркування та інструкції з експлуатації;
- процесів та методів виробництва.

При укладанні договорів про виконання робіт із зовнішніми підрядниками технічні та якісні характеристики визначаються як вимоги до матеріалів, продукції чи об'єктів, що використовуються при виконанні договору, зокрема:

- вимоги щодо захисту довкілля;
- вимоги до конструкції;
- вимоги щодо забезпечення доступу для людей з обмеженими можливостями;
- функціональні вимоги;
- вимоги стосовно безпеки;
- вимоги щодо розмірів;
- вимоги щодо системи управління;
- вимоги щодо використання термінології чи умовних позначень;
- правила та вимоги до випробувань та їх методів;
- вимоги щодо методів чи способів будівництва, а також інші технічні вимоги, що можуть стосуватися завершення робіт чи застосованих матеріалів.

Тендерні процедури на виконання робіт стосуються не лише кінцевого продукту, а й проектування та виконання робіт. В даному разі більше можливостей для встановлення екологічних вимог у замовника є на етапі проектування. Замовник може встановити чіткі вимоги для учасників тендерних процедур, наприклад, спроектувати енергоефективну будівлю із застосуванням не лише теплоізоляційних та інших будівельних матеріалів з покращеними екологічними характеристиками, але й встановленням сонячних батарей для забезпечення її обігріву. Що стосується тендерних процедур на надання послуг, то характер цих договорів передбачає можливість визначення способів їх виконання. Замовник може, наприклад, визначити певний метод збору побутового сміття із забезпеченням його сортування. Тендерні процедури на постачання товарів в основному стосуються закупівель кінцевої або готової продукції. Тому, окрім основного і суттєво важливого вибору предмета закупівлі («що я купуватиму?»), існує можливість врахувати і його екологічні аспекти в технічних специфікаціях.

Встановлення екологічних вимог до предмета закупівлі на основі

національних стандартів, норм та правил запобігатимуть корупційним проявам та сприятимуть забезпеченню умов для добросовісної конкуренції серед учасників процедури закупівлі.

Екологічні стандарти, екологічні критерії згідно ДСТУ ISO 14024, спрямовані на запобігання забрудненню довкілля завдяки системам управління; забезпечують економію та раціональне використання природних ресурсів, високий рівень якості та поліпшення екологічних характеристик товарів і послуг; сприяють поширенню сучасних технологій; прозорі в ринкових стосунках.

Закон України «Про здійснення державних закупівель» - Замовник має право вимагати в технічних специфікаціях «детальний опис товарів, робіт, послуг, що закуповуються, в тому числі їхні технічні та якісні характеристики; вимоги щодо технічних і функціональних характеристик предмета закупівлі - в разі, якщо опис скласти неможливо або якщо доцільніше зазначити такі показники; посилання на стандартні характеристики, вимоги, умовні позначення та термінологію стосовно товарів, робіт чи послуг, що закуповуються, передбачених національними стандартами, нормами та правилами... Технічна специфікація (в разі, якщо таке посилання є необхідним) повинна містити вираз «або еквівалент». Технічні, якісні характеристики предмета закупівлі повинні передбачати необхідність застосування заходів із захисту довкілля...».

Претенденти мають підтвердити відповідність та дотримання встановлених замовником вимог у будь-який доступний спосіб, у т.ч. шляхом сертифікації. На практиці це означає, що замовник повинен мати впевненість, що формулювання предмету закупівлі штучно не обмежить участь усіх пропозицій, що відповідають встановленим вимогам, технічним, якісним та іншим характеристикам, у т.ч. екологічним.

Питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте концептуальні підходи до визначення поняття «зелений бізнес».
2. Через що виникають суперечності між економікою та екологією?
3. Наведіть етапи становлення зеленого бізнесу у світі.
4. Які основні категорії виступають фундаментом для становлення поняття "зелений бізнес"?
5. Наявність яких трьох аспектів передбачає зелений бізнес?
6. Поясніть значення зеленого бізнесу в економічному, екологічному та соціально-культурному аспектах.
7. Яка основна мета упровадження «зеленого офісу»?
8. Навести рекомендації того, як зробити офіс «зеленим».
9. Що являє собою органічне господарство?
10. Поясніть суть показників переходу до зеленої економіки.
11. Що входить до системи екологічного управління?
Дати детальну відповідь.

Тема 3. Аналіз макро- і мікро середовища діяльності «зелених» підприємств

- 3.1. Досвід функціонування зеленого бізнесу на прикладі енергозберігаючих рішень для будівель
- 3.2. Зелений туризм – пріоритетна сфера сталого розвитку малого бізнесу в Україні як складова євроінтеграційних процесів
- 3.3. Впровадження концепції зеленого офісу в Україні
- 3.4. Оцінка ефективності екологічного підприємства в Україні

3.1. Досвід функціонування зеленого бізнесу на прикладі енергозберігаючих рішень для будівель (на прикладі компанії Siemens)

Компанія Siemens є світовим лідером в електроніці та електротехніці в сфері промисловості, енергетики та охорони здоров'я, а також надає готові рішення для інфраструктури, в першу чергу для міст і міських районів. Протягом понад 160 років компанія Siemens підтримує технічні досягнення, засновані на інноваціях, якості та надійності. Сьогодні компанія Siemens є світовим лідером в області технологій, спрямованих на захист навколишнього середовища і однією з найбільших компаній з екологічно чистим виробництвом, компанією, яка веде зелений бізнес. Енергоефективність та екологічність є тими пріоритетами, які впливають на всі сфери бізнесу компанії. Зелені інноваційні системні рішення вже сьогодні генерують близько третини загального доходу концерну. «Сіменс» і надалі планує рости в цьому напрямку.

Визначення поняття «зеленого бізнесу» є ключовим для визнання компаній, які піклуються про охорону навколишнього середовища. По суті, зелений бізнес вибирає екологічно дружню діяльність. Компанії - представники зеленого бізнесу - працюють над тим, щоб адаптувати свою політику і принципи роботи таким чином, щоб випускати продукцію без шкоди для навколишнього середовища. Вони намагаються організувати своє виробництво і діяльність з найменшим екологічним слідом. Для цього компанії використовують принцип триєдності у виробництві (the triple bottom line), утворюючи модель з трьох складових, яка функціонує з трьох сторін: люди, планета і прибуток. Інакше кажучи, принцип триєдності у виробництві враховує не тільки прибуткову сторону в оцінці успішності компаній, але і бере до уваги соціальні та екологічні фактори, які повинні бути вищими за грошей. Це означає, що зеленому бізнесу слід взяти до уваги нижченаведені екологічні та соціальні стратегії:

- водозбереження: на всіх етапах виробничого процесу і процесу розподілу продукції повинні бути вжиті всі зусилля по зменшенню використання води. Також, компанії повинні прагнути виробляти продукцію, виробничий цикл якої потребує найменшої витрати води;

- енергозбереження: представники зеленого бізнесу, які включають енергозбереження в свої довгострокові плани, не тільки заощадять свої кошти, а й захистять себе від ризику підвищення витрат за споживання енергії. З одного боку виробники зекономлять на енергозбереженні на виробничій

території, з іншого боку, впливають на виробництво продукції з найменшою витратою енергії.

- скорочення ТПВ (тверді побутові відходи) і переробка: з самого початку виробничого процесу до кінцевого результату кількість вироблених відходів повинна бути строго обмежена;

- попередження забруднення: зменшення кількості токсичних речовин в продукції і пом'якшення токсинів в кінці виробничого процесу, тим самим прагнучи створювати нетоксичну продукцію.

Підвищення енергоефективності є одним з основних чинників сталого розвитку в усьому світі. Компанія Siemens робить ключовий внесок для всього енергетичного ланцюжка - пропонує все, від систем для виробництва енергії, виробництва електроенергії в вискоелективних парогазових установках і вітропарку до технологій електропередачі, систем розподілу електроенергії та енергозберігаючих рішення для споживачів в промисловості, містах і транспортній галузі. Орієнтовані на майбутнє рішення і продукти компанії, які також включають інтелектуальне управління потоками енергії за допомогою інтелектуальних мереж і систем для підвищення енергоефективності будівель.

Сьогодні близько 40% світового споживання енергії від первинних джерел припадає на частку будівель - і надалі прогнозується стійке зростання даного виду енергоспоживання. Всі будівлі: житлові та нежитлові споживають енергії більше, ніж вся промисловість і транспорт. Ця енергія використовується для опалення, гарячого водопостачання, охолодження, вентиляції, освітлення та інших цілей. Однак існують технології, що дозволяють значно збільшити енергоефективність будівель без погіршення комфорту в приміщеннях.

Департамент «Автоматизація та безпека будівель» має спеціальні рішення для оснащення систем життєзабезпечення будівель енергозберігаючої автоматикою. Ці рішення відповідають сучасним світовим стандартам і дозволяють знизити споживання тепла і електрики, поліпшити комфортні умови в приміщеннях і знизити негативний вплив на навколишнє середовище. Протягом багатьох років компанія «Сіменс» активно займається захистом навколишнього середовища та підвищенням ефективності використання енергоресурсів в будівлях. Сьогодні використання енергоефективних функцій систем автоматизації будівель дозволяє заощадити відчутний відсоток енергії без зниження рівня комфорту.

Найбільш ефективний (хоча і дорогий) варіант енерго-модернізації будівель - інсталяція системи управління всіма процесами (тобто «розумний дім»). «Розумний будинок» - це житлова нерухомість (приватний будинок, котедж, квартира), яка «інтелектуально» пристосована до індивідуальних особливостей мешканців за допомогою встановленої в ній автоматизованої системи управління інженерними системами життєзабезпечення. При цьому основне завдання такої системи зводиться до забезпечення мешканцям комфортних умов завдяки моніторингу та регулювання енергоємних процесів, що відбуваються в будинку. Попутно всі ці процеси оптимізуються, що призводить до значної економії енергоресурсів. Згідно зі статистичними

даними, в технологічно розвинених країнах використання таких інтелектуальних систем дозволяє скоротити експлуатаційні витрати в будинку на 30%, оплату за спожиту теплову енергію - на 50%, витрата електроенергії - на 30%, води - більш ніж на 40%. Термін окупності систем автоматизації будівель становить 2-3 роки при максимальній економії енергії без зниження рівня комфорту в обслуговуваних приміщеннях.

Кілька років тому Європейська Комісія відзначила підрозділ Building Technologies компанії Siemens щорічною нагородою за видатний внесок в виконання «Green Building Program» («Програма Зелене Будівля»). Green Building Program - це програма ініційована Європейською Комісією в 2005 році. Її мета - привернення уваги власників нежитлових будівель до енергоефективності та суспільне визнання тих з них, хто готовий прийняти істотні заходи щодо скорочення енергоспоживання.

3.2. Зелений туризм – пріоритетна сфера сталого розвитку малого бізнесу в Україні як складова євроінтеграційних процесів

Всебічна підтримка і розвиток підприємництва (зокрема малого підприємництва) як стратегічний напрямок розвитку України сприятиме підвищенню ефективності функціонування економічного і людського потенціалу країни, зміцненню її конкурентоспроможності, посиленню економічної інтеграції з ЄС.

Значна роль малих підприємств (МП) у соціально-економічному і політичному житті країни обумовлена їх здатністю мобільно реагувати на очікування цільових ринків, диференціювати товари, послуги і види діяльності відповідно до зміни споживчих переваг, а також створювати нові робочі місця. У 2015 році в країнах ЄС функціонувало 23 млн. малих підприємств, які забезпечували 67 % робочих місць і сприяли створенню 85

% усіх нових робочих місць. З 341 тисячі підприємств, які діяли у 2014 році в Україні – 340,4 тис. – це малі і середні підприємства або 99,9 % загальної кількості підприємств, які забезпечували 69,6 % робочих місць в економіці [2].

Зауважимо, що частка України в туристичних потоках Європи становить близько 4 % та близько 0,9 % в загальноєвропейських надходженнях від туристичної діяльності, тому розвиток туристичних послуг, зокрема у сфері зеленого туризму, є важливою складовою співпраці України з ЄС. Згідно положень глави 16 «Туризм», розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, Україна повинна розробити технічний регламент «Про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг та комплексні турне», національні стандарти туристичної галузі, а також гарантувати дотримання цілей Директиви Ради ЄС, якими передбачено необхідність вдосконалення ринку туристичних послуг, встановлення загальних правил щодо туристичного продукту, достовірність інформації щодо комплексу туристичних послуг, захист прав споживачів туристичних послуг, створення здорової конкуренції на ринку туристичних послуг та інші [3; 4].

Динамічний розвиток зеленого туризму в світі пов'язаний з необхідністю обмеження негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище та

збереження екосистем для майбутніх поколінь шляхом раціонального використання наявних природних ресурсів, впровадження новітніх екологічних технологій та ін. Завдяки зеленому туризму зберігаються природні заповідники та національні природні парки, унікальні природні ландшафти, розвиваються віддалені сільські поселення, що володіють культурно-історичної самобутністю, ремеслами та ін.

Успішний розвиток зеленого туризму пов'язаний не тільки з природно-кліматичними чинниками, а й з економічною активністю малого підприємництва в цьому напрямку. Згідно з Концепцією сталого розвитку підприємства, що займаються організацією зеленого туризму, повинні вкладати інвестиції у розвиток зелених технологій, екологічної інфраструктури та модернізацію виробництва, використовуючи інструментарій чистого виробництва та впровадження чистих технологій [3].

В країнах ЄС накопичено багатий досвід розвитку малого підприємництва у сфері зеленого туризму, державної підтримки використання енергоефективних технологій та відновлювальних джерел енергії у туризмі: програма «Конкурентоспроможність малих і середніх підприємств» (COSME), програма «Сільська гостинність», проекти

«Енергозберігаючі рішення для готелів» і «Готелі з майже нульовим рівнем споживання енергії» та ін.

Україна має всі передумови для розвитку зеленого туризму: велику кількість унікальних природних ландшафтів, багату культурну та історичну спадщину, розвинуту туристичну інфраструктуру, значний розвиток малого підприємництва. Питома вага МП в сфері туризму в Україні складає 96,3 %, у тому числі 80,4 % – це мікропідприємства з чисельністю співробітників до 10 осіб, зокрема це сімейні підприємства [2].

Слід зауважити, що зелений туризм більш-менш активно розвивається лише у декількох регіонах України, насамперед в Івано-Франківській та Львівській області, де сукупно зосереджено 77 % усіх сільських садиб, що надають туристичні послуги у країні. Зі 130,7 тис. ночівель у садибах загалом по Україні протягом 2014 року 68,6 тис. ночівель відбулися на Івано-Франківщині та 30,8 тис. – на Львівщині (або 76 % усього обсягу ночівель у сільських садибах по країні) [5].

Розвиток зеленого туризму в Україні підтримується спеціальними програмами Міжнародного фонду «Відродження», фонду «Євразія», Європейської федерації сільського зеленого туризму «Єврожітс» та ін. [1, с. 122]. За допомогою європейських фахівців розроблена «Стратегія сталого розвитку туризму і курортів в Україні» [4], а також програми розвитку малого підприємництва у сфері зеленого туризму в деяких регіонах України: Закарпатті, Івано-Франківській, Вінницькій, Київській, Львівській і Полтавській областях.

З метою раціонального та ефективного використання туристичних ресурсів в Україні державою передбачається впровадження туристичних екоподатків, системи штрафних санкцій за забруднення навколишнього середовища, формування спеціальних фінансових фондів, цільове призначення коштів яких

спрямовано на збереження екологічної рівноваги довкілля; створення та забезпечення функціонування зон сталого розвитку туризму, розроблення і впровадження конкурентоспроможного національного та регіональних туристичних продуктів; виділення пільгових кредитів та залучення європейських грантів для розвитку МП у сфері зеленого туризму та ін. [4].

Активізація розвитку сільського зеленого туризму в Україні сприятиме зростанню самозайнятості в сільській місцевості, створенню нових робочих місць, розвитку соціальної інфраструктури, збільшенню доходів до місцевих бюджетів, підвищенню рівня та якості життя сільських громад, збільшенню потоків іноземних туристів, особливо в прикордонних районах та ін.

Окрім невирішених інституційних і законодавчих питань, відсутності цілеспрямованої державної підтримки до основних проблем розвитку зеленого туризму в Україні слід віднести недостатній рівень розвитку комунікацій та соціально-технічної інфраструктури у багатьох центрах зеленого туризму: незадовільний стан локальних доріг; відсутність централізованого теплопостачання та водопостачання, соціально-побутових об'єктів у сільській місцевості тощо [5].

Таким чином, стратегічна мета розвитку малих підприємств у сфері зеленого туризму в Україні полягає в створенні продукту, конкурентоспроможного на європейському і світовому ринках, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально- економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги та історико- культурної спадщини [1, с. 122].

Підвищенню ефективності діяльності малих підприємств у сфері зеленого туризму сприятиме впровадження європейського досвіду сталого розвитку туризму, програм енерго- і ресурсозбереження, державного стимулювання застосування малими підприємствами чистих технологій і продуктів у сфері зеленого туризму.

3.3. Впровадження концепції зеленого офісу в Україні

Нині підприємства змушені діяти в умовах глобальної конкуренції. Це означає, що увага акцентується на пошук нових альтернативних методів ведення конкурентної боротьби. Результатом цього протистояння за репутацію та імідж стало збільшення масштабів використання природних ресурсів, що призводить до їх вичерпаності та екологічної катастрофи. Для інвесторів та споживачів показники соціальної діяльності підприємства не менш важливі та актуальні, ніж фінансово-економічні. Одним з дієвих механізмів корпоративно-соціальної відповідальності є управління підприємством на засадах концепції зеленого офісу.

Зелений офіс – це концепція управління організацією, яка дозволяє зменшити її негативний вплив на довкілля шляхом раціонального використання та максимального збереження ресурсів, енергії. В Україні перші зелені офіси з'явилися близько 10 років тому. Проте, за цей час кількість бажаючих у різних сферах діяльності долучитися до цієї ініціативи стрімко збільшилася, що

змусило компанії підлаштовувати дану концепцію під свої реалії та боротися із викликами, що ставали на їх шляху. Тип побудови господарської діяльності на засадах зеленого офісу робить її не лише «дружньою» до довкілля, але й відкриває такі нові можливості перед компаніями, як більш легкий пошук партнерів, «компаній-однотумців»; покращення робочого клімату серед працівників, які, об'єднавшись навколо однієї ідеї, стають однотумцями. Ці позитивні ефекти лише підсилюють бажання компаній долучатися до ініціативи зеленого офісу.

В період свого становлення концепція була побудована «на трьох китах», які робили акцент на поведження працівників з ресурсами тавідходами: економія ресурсів, переробка відходів і зменшення карбонового сліду. Ці постулати діють і донині, проте з використанням інших методів їх імплементації.

В першу чергу це пов'язаною з тотальною комп'ютеризацією офісного середовища. У зв'язку з цим компанії почали використовувати комп'ютери, що економлять електроенергію, вимикаються через певний час. Однією з останніх тенденцій стало використання системи комп'ютерів слабших зразків, пов'язаних між собою спеціальним програмним забезпеченням для розв'язання складних розрахункових завдань. Це допомагає економити енергоносії, оскільки немає потреби використовувати потужні машини, що використовують набагато більше електроенергії.

Для багатьох компаній характерна відсутність класичної офісної діяльності, бо здебільшого вона зосереджена в глобальній мережі Інтернет. Проте і вони хочуть долучитися до зеленого офісу. Вирішенням цього питання стало покращення структури сайтів та електронних сторінок, на яких розміщується інформація. До таких удосконалень можна віднести можливість скачування кожної Інтернет-сторінки, що цікавить користувача, замість того, щоб роздруковувати відповідну інформацію [1].

Ще одним напрямом є підтримки зелених ініціатив. Вона полягає у матеріальній допомозі фондам захисту навколишнього середовища, що передбачає сплату внесків на користь відповідних організацій. Підтвердженням участі в акції є офіційний сертифікат, який компанія може розмістити у себе на сайті. Також набуває поширення розміщення банерів природоохоронних організацій на сайті компанії. Це допомагає інформувати споживача про наявність таких організацій та просувати їх у пошуковій мережі. Проте ще залишається багато проблем із впровадження концепції зеленого офісу, особливо серед невеликих компаній. Це спричинено відсутністю національно визнаних програм, які могли б стимулювати й допомагати в реалізації зеленого офісу в Україні. Все, що може зробити бізнес в Україні, це засвідчити своє прагнення шляхом приєднання до декларації «GO GREEN» в Рамках Генерального договору ООН [2].

Відсутність вітчизняних спеціалістів, які б допомагали встановити відповідне програмне забезпечення, створює перешкоди на шляху налаштування інформаційних мереж. Перешкодою є також проблеми, що виникають при офіційному переказі коштів в іноземній валюті від юридичної

особи до природоохоронних організацій. Вирішенням вищевказаних та інших проблем може стати матеріальна підтримка спеціалістів, що хочуть досліджувати та впроваджувати «енергозберігаюче» програмне забезпечення в Україні, зміни в законодавстві, які спростять надання матеріальної допомоги національних компаній фондам охорони навколишнього середовища. Також важлива підтримка з боку держави компаній, що дотримуються концепції зеленого офісу в Україні.

3.4. Оцінка ефективності екологічного підприємства в Україні

Проблеми екології, що спричинені неконтрольованим розвитком промисловості, займають важливе місце в системі невирішених питань, що постають перед сучасним суспільством. Однією з форм вирішення цих проблем є активне створення екологічних підприємств, які в процесі своєї підприємницької діяльності не чинять негативний вплив на навколишнє середовище.

Екологічне підприємництво є формою підприємницької діяльності, що спрямоване на задоволення еколого-економічних потреб за рахунок продуктів, у загальній корисності яких визначальне значення має екологічна корисність, а компоненти екологічної системи розглядаються як фактори, що визначають еколого-економічні потреби [1].

Оскільки екологічне підприємництво є безпосередньо одним з різновидів традиційного підприємництва, для нього справедливі як загальні принципи підприємництва з урахуванням особливостей сфери функціонування, так і принципи сталого розвитку. З огляду на це, основними принципами екологічного підприємництва є наступні:

- можливість задоволення екологічних потреб і інтересів суспільства є основною передумовою ефективного функціонування екологічного підприємництва;
- екологізація сприймається як мета появи та розвитку екологічного підприємництва;
- оцінка ефективності екологічної підприємницької діяльності здійснюється крізь призму трьох систем: екологічної, соціальної, економічної;
- необхідність використання найкращих з доступних технологій;
- зміщення зусиль екологічного підприємництва на початковий етап залучення та використання властивостей і якостей природних ресурсів, замість існуючої практики ліквідації наслідків нераціонального природокористування;
- дотримання принципу превентивності екологічних неблагодолуч;
- поширення екологічно безпечних технологій і методів управління виробництвом [3].

Методика оцінювання ефективності екологічного підприємства також є ідентичною до оцінювання ефективності традиційних підприємств, враховуючи лише соціальний та екологічний ефект, які створює екологічне підприємство.

В загальному значенні ефективність розуміється як результативність системи, що виражається у відношенні корисних кінцевих результатів її функціонування до витрачених ресурсів. Залежно від форми подання

результатів і витрат розрізняють наступні категорії ефективності:

- 1) технічна ефективність – результати й витрати вимірюються в натурально-речовинній формі;
- 2) економічна ефективність – результати й витрати оцінюються у вартісній формі;
- 3) соціально-економічна ефективність – ураховуються не тільки економічні, але й соціальні наслідки реалізації заходу [2].

Показники оцінки ефективності управління підприємством поділяються на кількісні та якісні. Кількісні показники визначаються шляхом розрахунку та застосовуються в оцінюванні таких складників ефективності управління як ефективність керуючої підсистеми управління (оцінювання ефективності управлінського персоналу, організаційної структури управління, технології управління) та ефективність керованої підсистеми [2].

Якісні показники отримують шляхом експертних оцінок, їх застосовують в оцінюванні ефективності організаційної культури в межах визначення ефективності керуючої підсистеми управління та в оцінюванні зовнішньої ефективності управління підприємством за всіма складовими [2].

Так як основною особливістю екологічних підприємств є створення екологічного та соціального ефектів, то при оцінці цих підприємств більше значення мають якісні показники, так як саме за допомогою них можна оцінити ці ефекти. Соціальна та екологічна ефективність діяльності екологічних підприємств може виражатися в обмеженні або усуненні негативного впливу господарської діяльності на суспільство й навколишнє середовище, а також підвищенні рівня здоров'я населення й відновленні природних ресурсів і елементів, необхідних для забезпечення життєдіяльності людини.

Отже, екологічні підприємства мають важливе значення для стабільного та продуктивного розвитку суспільства. Оцінка ефективності їх діяльності потребує визначення не лише кількісних показників, що відображають економічну ефективність підприємства, але і якісних, які дають змогу оцінити соціальний та екологічний ефект, що створюють ці підприємства.

Питання для самоперевірки до теми 3:

1. Якими пріоритетами користуються компанії – представники «зеленого бізнесу»?
2. Як використовують принцип триєдності у виробництві компанії – представники «зеленого бізнесу»?
3. З чим пов'язаний динамічний розвиток зеленого туризму в світі?
4. Які головні передумови має Україна для розвитку зеленого туризму?
5. За допомогою яких програм підтримується розвиток зеленого туризму в Україні?
6. Яким чином держава підтримує раціональне та ефективне використання туристичних ресурсів в Україні?
7. У чому полягає стратегічна мета розвитку малих підприємств у сфері зеленого туризму в Україні?
8. На чому побудована концепція становлення «зеленого бізнесу»?
9. Які є проблеми із впровадженням концепції зеленого офісу?

10. Навести детально основні принципи екологічного підприємництва.
11. Як розрізняють категорії ефективності залежно від форми подання результатів і витрат?

Тема 4. Форми організації зеленого бізнесу

- 4.1. Організація та ефективність зеленого офісу на підприємстві
- 4.2. Екологічне підприємництво: сутність та особливості розвитку в Україні
- 4.3. Тенденції і проблеми зеленого бізнесу в Україні
- 4.4. Практичні напрямки для впровадження зеленого бізнесу

Циркулярний (невичерпний) бізнес, або зелений бізнес - діяльність яка має мінімальний негативний вплив на глобальне або місцеве середовище, суспільство або економіку - це бізнес який прагне поєднати у собі екологічне відношення до довкілля, справедливе ставлення до працівників та економічний успіх. Більшість зелених компаній мають прогресивні екологічні принципи та політику з питань людини. Загалом бізнес вважається зеленим якщо він відповідає наступним чотирьом критеріям:

1. Він керується принципом "циркуляції" при прийнятті усіх своїх бізнес рішень
2. Він постачає екологічні товари або послуги які замінюють попит на неекологічні товари або послуги
3. Він "зеленіший" ніж типові конкуренти
4. Він значний час витримує зобов'язання щодо екологічних стандартів

Комісія Брундтланд наголошувала, що розуміння невичерпності тримається на трьох опорах: людях, планеті та прибутку. Циркулярний бізнес у своїй роботі має балансувати ці три фактори, використовуючи циркулярне виробництво та розповсюдження щоб вплинути на екологію, економічний розвиток та суспільство.

Усі впливають на циркуляцію у світовому ринку та на нашу планету у якомусь сенсі. Розвиток циркулярного принципу у бізнесі може бути вагомим для покупця, інвестора, а також є екологічним. Циркулярний бізнес має задовольняти потреби покупця і добре ставитися до довкілля.

Функції зеленого бізнесу:

1. Встановлення цін на товари та послуги, що реалізуються.
2. Проведення НДДКР та створення інноваційних товарів, методів та технологій.
3. Формування конкурентного середовища на ринку ЕТП.
4. Створення робочих місць.
5. Створення валової доданої вартості на ЕТП.
6. Ефективне використання ресурсів.
7. Задоволення екологічних потреб суспільства.
8. Мінімізація екологічно-деструктивного впливу на довкілля.
9. Захист НПС.

10. Формування екологічної свідомості суспільства.

11. Збереження природного капіталу.

Більшість вищезазначених функцій стосується всіх напрямків підприємницької діяльності. До таких, що притаманні лише представникам зеленого бізнесу, відносяться: задоволення суспільних потреб, захист довкілля, мінімізація екологічно-деструктивного впливу на довкілля, формування екологічної свідомості суспільства. Саме виконання цих функцій і виділяє ЗБ з-поміж інших напрямків діяльності. Слід окремо відзначити, що функції, які притаманні всім напрямкам діяльності, в зеленому бізнесу проявляються більш екологічно-раціональним чином. Наприклад, ефективне використання ресурсів передбачає не лише мінімізацію обсягів їх використання, але й ґрунтується на виборі тих ресурсів, використання яких буде мати мінімально можливий вплив на довкілля.

Форми прояву зеленого бізнесу:

- 1) еко-компанія;
- 2) виробництво екологічних товарів та послуг;
- 3) екологічна свідомість.

Перша форма прояву ЗБ - еко-компанія - передбачає впровадження екологічного менеджменту, що переважно пов'язано з адміністративним регулюванням діяльності підприємств у країні. Внаслідок цього підприємство сприяє зниженню забруднення НПС, але, як правило, не за власним бажанням, а відповідно до вимог законодавчо-нормативних актів або постанов світових організацій.

Друга форма прояву ЗБ проявляється тоді, коли компанія за власним бажанням, переходить на енергоефективні, екологічно-конструктивні технології виробництва товарів та послуг і сприяє покращенню довкілля за допомогою використання в процесі діяльності методів та сировини, які мінімізують екологічно-деструктивний вплив на НПС та ведуть до покращення умов життя населення.

Особливістю третьої форми ЗБ є те, що окрім мінімізації шкідливих екологічних екстернальних ефектів від виробничої діяльності, на підприємстві у керівників та співробітників формується екологічна свідомість, яка ґрунтується на забезпеченні екологічних потреб не лише сучасного покоління, але й передбачає створення сприятливих умов життя для майбутніх поколінь шляхом мінімізації впливу виробництва на довкілля у довгостроковому періоді.

4.1. Організація та ефективність зеленого офісу на підприємстві

На сучасному етапі розвитку суспільства важливою проблемою є негативний вплив людини на навколишнє середовище. Окрім зменшення цього впливу шляхом використання альтернативних джерел енергії та виробництва продукції екологічно безпечним способом важливе місце займає зменшення обсягів використання природних ресурсів у внутрішньому середовищі підприємства. Для досягнення цієї цілі підприємства в своїй діяльності використовують концепцію зеленого офісу, що дозволяє зробити внутрішнє середовище організації більш екологічно ефективним.

Зелений офіс – це концепція управління організацією, яка дозволяє зменшити її негативний вплив на довкілля шляхом раціонального використання та максимального збереження ресурсів та енергії. Компанії, які реалізують свою діяльність відповідно до рекомендацій зеленого офісу, раціональніше використовують ресурси та енергію, зменшують кількість відходів при роботі, покращують свою репутацію в очах споживачів та партнерів, тим самим створюючи дружню та відповідальну атмосферу до навколишнього середовища [1].

Концепція зеленого офісу у світовій практиці впроваджується вже понад 30 років. До компаній-лідерів по застосуванню екологічно дружніх принципів у приватному секторі належать такі гіганти, як: Yahoo, Adidas, Canon, Xerox та ін. [1]. Також дана концепція стає все більш популярною серед українських компаній, через підвищення соціальної відповідальності заради підтримання власного позитивного іміджу.

Для впровадження концепції зеленого офісу на підприємстві важливим є розуміння принципів, на яких ґрунтується ця концепція. Серед цих принципів основними є такі:

- 1) зменшення споживання ресурсів та продукування відходів;
- 2) зменшення спожитої кількості води, енергії та рівня забруднення;
- 3) збільшення кількості вторинної переробки відходів;
- 4) популяризація раціонального екологічного використання транспорту в особистих і ділових цілях [2].

Ключовими інструментами впровадження системи зеленого офісу на підприємстві є наступні заходи:

- 1) закупка екологічних офісних меблів, обладнання, харчових продуктів, квітів;
- 2) організаційний дизайн основних та допоміжних офісних приміщень;
- 3) енергозберігаючий режим використання офісного обладнання (датчики автоматичного регулювання освітлення, тепла, датчики руху, фотореле, таймери, енергозберігаючі лампи тощо);
- 4) використання безпечних засобів для прибирання офісних приміщень (без вмісту небезпечних компонентів: фосфатів, аміаку тощо);
- 5) впровадження системи заходів зі зменшення відходів діяльності компанії; використання води, паперу тощо);
- 6) роздільний збір відходів: макулатури, пластику, скла, металу;
- 7) організація обідів та кава-брейків [2].

Добровільні публічні зобов'язання компанії в рамках зеленого офісу не завжди вимагають великих затрат часу чи коштів, а часто навіть можуть допомогти їх зекономити. Адже зрозумілі та прості рекомендації щодо впровадження зеленого офісу закликають економити електроенергію, тепло, воду, папір тощо, що приносить результати всього лише при зміні звичного безгосподарного відношення до спільних ресурсів працівниками офісу. Втім, після певних досягнень може виникнути необхідність і в додаткових інвестиціях, які повертатимуться у формі нематеріальних переваг, таких,

наприклад, як збільшення репутаційного капіталу [3].

Філософією зеленого офісу може скористатися будь-яка компанія, незалежно від її розміру, сфери діяльності або фінансового стану. Іншими словами, зелений офіс дозволяє проявити екологічну відповідальність не тільки тим компаніям, діяльність яких пов'язана з небезпечним виробництвом чи негативним впливом на довкілля, а й представникам середнього, малого бізнесу та мікропідприємств. І хоча кількість зекономлених ресурсів у невеликої організації офісного типу може здаватися несуттєвою для покращення загального стану довкілля, включення принципів зеленого офісу до корпоративної культури компанії допомагає досягнути одного з головних завдань зеленого офісу – змінити ставлення працівників до збереження навколишнього середовища як на роботі, так і вдома [3]. Отже, концепція зеленого офісу полягає у раціональному використанні ресурсів всередині підприємства. За її допомогою компанії не тільки публічно демонструють свою екологічну відповідальність, скорочуючи об'єми спожитих ресурсів та зменшуючи забруднення довкілля, а й отримують практичний зиск, такий, як зниження витрат на утримання офісу і покращення іміджу у стосунках із зацікавленими сторонами.

4.2. Екологічне підприємництво: сутність та особливості розвитку в Україні

В умовах переходу до моделі сталого розвитку економіки посилюється екологічна орієнтованість інтересів всіх суб'єктів економічних відносин. Держава активно стимулює суб'єктів господарювання знижувати антропогенний вплив, виробляти екологічно безпечні товари та підвищувати ресурсо- та енергоефективність.

Споживачі, ґрунтуючись на результатах наукових досліджень та активній інформації компаній все більше звертають увагу як на якість і безпечність продукції, так і на практику ведення бізнесу. В цих умовах все більшої актуальності набирає розвиток екологічного підприємництва. Особливо актуальним це є в умовах інтеграції України в Європейське співтовариство, де екологічні характеристики є об'єктом контролю та регулювання.

Процес інтеграції України до ЄС потребує значних змін, загального реформування систем управління підприємством, які б спиралися на інформаційні потоки бухгалтерського обліку та підтверджувалися аудиторськими висновками про достовірність показників фінансової екологічної звітності. І таке реформування можливе лише за умови отримання повної, достовірної та неупередженої інформації за усіма напрямками діяльності підприємств, зокрема впливу на навколишнє природне середовище.

Екологічне підприємництво є формою підприємницької діяльності, що спрямоване на задоволення еколого-економічних потреб за рахунок продуктів, визначальне значення яких має екологічна корисність [2].

Європейська комісія ЄС визначає екологічне підприємництво як виробництво товарів та надання послуг по вимірюванню, попередженню, обмеженню або усуненню екологічної шкоди, ліквідації відходів та зниженню

рівня шуму, а також екологічно чисті технології, застосування яких мінімізує використання сировини та забруднення довкілля. На думку Л.В. Жарової та Є.Ю. Какутича екологічне підприємництво – це галузь економіки країни, що полягає у безпосередній участі в реалізації природоохоронних і ресурсозберігаючих програм різного рівня, та в механізмі компенсації збитків і втрат, понесених внаслідок техногенних природних надзвичайних ситуацій, а також під час ліквідації їх наслідків [4].

Незважаючи на стрімкий розвиток екологічного бізнесу в країнах ЄС, в Україні ринок екологічних товарів та послуг формується повільно, адже немає необхідного механізму стимулювання підприємництва в саме природоохоронній сфері. Щоб залучити підприємницький сектор до розвитку власне екологічного підприємництва необхідно забезпечити матеріальну зацікавленість та підтримку підприємницької активності в екологічній сфері з боку держави.

Основними особливостями екологічного підприємництва є:

- можливість задоволення екологічних потреб і інтересів суспільства є основною передумовою ефективного функціонування екологічного підприємництва;

- необхідність використання найкращих технологій [1];

- зміщення зусиль екологічного підприємництва на залучення та використання властивостей і якостей природних ресурсів замість існуючої практики ліквідації наслідків нераціонального природокористування;

- поширення екологічно безпечних технологій та методів управління виробництвом.

Створення механізму природокористування та його законодавче регулювання, жорсткі вимоги до екологічної якості продукції, посилення вимог до розкриття інформації про реальні екологічні процеси викликає необхідність формування бухгалтерського обліку екологічної діяльності підприємств, що має забезпечувати надання керівництву інформації для прийняття управлінських рішень, які б гарантували зниження або запобігання екологічних ризиків. Щоб розвиток екологічного підприємництва мав нормальні темпи зростання в державі необхідно спрямувати головні програми не на введення очисного обладнання, а на створення екологічно чистих технологій. Розвиток екологічно орієнтованого бізнесу є одним із перспективних шляхів покращення екологічного стану, вирішення проблем раціонального використання природних ресурсів та підвищення добробуту громадян України.

4.3. Тенденції і проблеми зеленого бізнесу в Україні

Розвиток зеленого бізнесу є стратегічним завданням української економіки. Він надає беззаперечні економічні, технологічні та ринкові переваги. Інтеграція вітчизняних підприємств в ряди екологічно орієнтованих приведе до зниження антропогенного впливу на довкілля, покращення якості його компонентів, а також підвищення ресурсо- та енергоефективності виробництва.

Теоретичні аспекти та організаційні засади зеленого бізнесу в контексті

глобальних трансформаційних зрушень та екологічних викликів в Україні і світі досліджували М. Тосова, С. Кірхова, Д. Вальтера, Д. Барона, Л. Мельник, Н. Гребенюк, Е. Івлієва, О. Прокопенко, О. Попова та інші [1].

Разом з тим, нині в Україні мають місце ряд проблем, пов'язаних з екологічним бізнесом, а саме:

1. Значна енергозалежність України від поставок видобувного палива. З урахуванням умовно-первинної ядерної енергії, рівень енергозалежності нашої країни в останні роки становив 60,7 %.

2. Недосконала система утилізації відходів. За даними Державного комітету статистики України, у 2008 році в Україні було утворено 2,3 млн. т відходів з яких лише 894,8 тис. т, або 38,9 %, утилізовані. Це на 36,9 % менше, ніж у 2002 році, коли було утворено 1,7 млн. т відходів, з яких 1,3 млн. т, або 75,8 %, утилізовано.

3. Природомісткий тип виробництва, що призводить до зменшення запасів природних ресурсів та їх неефективного використання.

4. Сировинна спрямованість експорту. Частка матеріало- та енергоємних галузей в українському експорті становить близько 60 %, причому 40 % усього експорту припадає на продукцію лише однієї галузі – чорної металургії.

5. Незбалансована структура ВВП, основну частку якого створюють галузі, що є потенційно екологічно небезпечними. Ідеться про такі галузі, як видобувна та переробна промисловість, виробництво коксу, продуктів нафтопереробки і ядерних матеріалів, хімічне та металургійне виробництво. Вони відіграють ключову роль у створенні ВВП України, але одночасно завдають найбільшої шкоди екологічній безпеці країни.

6. Високий ступінь зношення основних засобів виробництва. За даними Державного комітету статистики України, цей показник у промисловості становить 58,3 % загальної вартості основних фондів; на металургійних та металообробних підприємствах – 68,8 %; на підприємствах із видобування неенергетичних матеріалів – 67,6 %; на підприємствах хімічної і нафтохімічної промисловості – 64,1 %.

7. Низький рівень екологічної безпеки. Якщо порівнювати стан навколишнього середовища України та інших країн світу, то стає очевидною необхідність покращення екологічної ситуації в нашій державі. Наприклад, у 2010 році за індексом стану навколишнього середовища (EPI Index) Україна займає 87-е місце (з показником 58,2) серед 163 представлених у дослідженні країн [2, С. 34].

Негативні тенденції розвитку стимулювали інтерес до еколого-орієнтованої економіки, і з 2010 року розпочався етап глобальних трансформаційних зрушень економіки України, пов'язаний з поступовим впровадженням зеленої економіки, що включає такі заходи:

1. Прийняття «Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року», в якій визначено цілі щодо досягнення безпечного стану навколишнього середовища; підвищення рівня суспільної свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища; поліпшення екологічної

ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки тощо. З 1 січня 2011 року в Україні введено екологічний податок замість збору за забруднення навколишнього середовища.

2. У Податковому кодексі, прийнятому в 2010 році, вдвічі збільшено ставки екологічного податку, запроваджено оподаткування викидів CO₂.

3. Значно збільшено (у 15-20 разів) ставки податку за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними та пересувними джерелами, за скиди окремих забруднюючих речовин у водні об'єкти та за розміщення відходів.

4. До складу інструментів нової податкової системи введено надання податкових пільг для підприємств, що здійснюють господарську діяльність, пов'язану із наступними процесами: переробка відходів до стадії утилізації; використання вторинної сировини для подальшого виробництва; застосування пакувальних матеріалів, що не завдають шкоди навколишньому середовищу, а також повторне використання тощо [3, С. 5-7].

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зазначити, що сьогодні Україна має проблеми із енергозалежністю, системою утилізації відходів і самим виробництвом, проте держава активно стимулює розвиток зеленого підприємництва шляхом введенням екологічних податків. Ця податкова система в частині податків за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища має прогресивний характер і спрямована на зменшення використання ресурсів та утворення відходів.

Концепція зеленого бізнесу передбачає відповідальне ставлення до споживання та повторне використання ресурсів. Перехід до практик зеленого бізнесу вбачається доволі актуальним як для високорозвинених країн, так і для тих, що розвиваються, задля мінімізації впливу на довкілля та сприяння сталому розвитку й економічному зростанню. На економічному форумі в Давосі в січні 2016 року було представлено звіт «The New Plastics Economy: Rethinking the future of plastics».

За результатами дослідження 96 % вартості пакувальних матеріалів з пластику, що коштують приблизно 80-120 млрд. дол. США щорічно, втрачаються економікою. Через сорок років після введення символу рециркуляції тільки 14 % пластикових упаковок збирають для утилізації. Решту 86 % накопують, скидають у води світового океану та спалюють, забруднюючи природне середовище. Викидаючи пластик з такими ж темпами до 2050 року, у світовому океані може бути більше пластика, ніж риби (за вагою) [1].

У період з 1950 по 2015 рік, було вироблено більше, ніж 6700 млн. метричних тонн пластику – еквівалент більше, ніж 18000 хмарочосів Емпайр-Стейт-Білдінг. Через те, що період розпаду пластику у природі складає понад 400 років, більшість з цих пластикових виробів (за винятком тих, які були спалені) все ще існують: як функціональний продукт, або як сміття в природному середовищі.

Ця проблема актуальна й для України. За даними екологів, в середньому українець щороку створює 220-250 кг твердих побутових

відходів, а мешканці великих міст – по 330-380 кг. Ці обсяги з кожним роком зростають. Сміттеві полігони України займають 7 % її території, що приблизно дорівнює площі таких держав, як Данія або Чорногорія [2].

Досвід країн ЄС свідчить, що ринок вторинної сировини є прибутковим. Зелені практики показують, що потрібно значно менше енергії на переробку пластику, ніж на його нове виготовлення. Це дозволяє зменшувати затрати на виробництво і стимулює заощадження підприємствами коштів.

Проблему переробки та повторного використання пластику важливо вирішувати комплексно: на рівні держави, соціально відповідальних компаній та суспільства. В українському суспільстві панують скептичні настрої щодо впровадження екологічних інновацій, оскільки ця тема ніколи не була широко обговорюваною. Однак досягнення стратегічних цілей концепції «The New Plastics Economy» залежить від кожного громадянина, оскільки чим вище рівень екологічної свідомості нації, тим швидшими та ефективнішими будуть зміни як в побуті, так і на підприємствах. Необхідна оцінка індивідуального споживання пластику на кожному етапі – від покупки до утилізації продукту.

Крім активізації громадянського суспільства необхідна участь держави у підтримці бізнес-орієнтованих інновацій для масштабування практик зеленого бізнесу щодо використання пластику. Потрібно забезпечити країну надійною та інноваційною інфраструктурою для сміттєпереробної галузі.

Хоча потрібні будуть великі обсяги інвестицій, проте вказана галузь буде прибутковою у довгостроковій перспективі. Наприклад, у Швеції аналогічний проект з модернізації сміттєпереробної галузі було започатковано у 1985 році. Зараз 99 % сміття переробляється, а 32 шведські сміттєперероблюючі заводи виробляють тепло для 810 тис. домогосподарств і електроенергію для 250 тис. приватних будинків [3].

В контексті практик зеленого бізнесу актуальною вбачається діяльність підприємств за моделлю «Cradle-to-Cradle» («від колиски до колиски»). Вона пропонує промисловій сфері впроваджувати безвідходну діяльність, в рамках якої здійснювати не тільки максимально ефективне використання природних ресурсів і вже вироблених речовин та матеріалів, а й підтримувати безперервність їх циклу [4].

Наприклад, у 2003 році вітчизняна компанія «Оболонь» запровадила програму переробки пластикових упаковок, а з 2008 року на заводі стала працювати бандажна стрічка, виручка від реалізації якої у 2013 році склала 10,2 млн. грн. [5]. Не дивлячись на це, більшість українських компаній продовжують виробляти продукцію за моделлю «Cradle-to-Grave» («від колиски до могили»), використовуючи пластикові вироби лише одноразово.

Ігнорування можливості повторного використання пластику може призвести до екологічної катастрофи. Шляхи вирішення екологічних проблем, в тому числі і вищевказаної, мають бути інтегрованими в стратегічні програми зі сталого розвитку країни. Завданнями держави повинні бути популяризація екологічно-дружнього стилю життя та підвищення еко-свідомості громадян. Це стане поштовхом для впровадження зеленого бізнесу, орієнтованого на сталий розвиток.

4.4. Практичні напрямки для впровадження зеленого бізнесу в Україні

Мода на «зелений» спосіб життя, здорове харчування та натуральний одяг, збереження енергії та природних ресурсів уже десятиліття поширюється у світі і останніми роками дісталася Україні. Споживачі з великих міст уже готові купувати екологічні товари та послуги, а пропозиція у підприємців поки що дуже скромна за кількістю та якістю, особливо у регіонах. Розглянемо, які ніші для зеленого бізнесу наразі чекають підприємців.

1. *Екобудівництво.* Будинки із соломи, деревних блоків, глини, саману, очерету, коноплі та інших натуральних матеріалів вже кілька років набувають популярності. Тепер зводять не лише окремі житлові будинки для ентузіастів, але й цілі екопоселення. А ще замовляють побудувати заклади відпочинку: сауни, бані, дитячі табори, бази відпочинку, ресторани, клуби. Наприклад, можна зайнятися виробництвом чи продажами готових солом'яних та очеретяних блоків, які будуть використовуватися для будівництва, як робить «Екобуд». Власник компанії «Хата бобрів», будує житло з енергоефективних матеріалів понад 10 років. Крім власне будівництва, у нього затребувані консультації та навчальні семінари для майстрів-будівельників. Виробництво та монтаж систем очищення питної води, стічних вод, встановлення автономної системи каналізації стають більш затребуваним через екологічне забруднення довкілля. На цьому ґрунті з'явилася абсолютно нова ніша: екоканалізація, влаштування систем біологічного очищення.

2. *Екоремонт.* Ще один напрямок розвитку для підприємця. У ремонті та оздоблювальних роботах використовуються глиняні штукатурки, безпечні казеїнові та глиняні фарби. Однією з перших була компанія GlinKo, вони й створили ринок для наступників. Можна запропонувати до традиційного будинку з цегли глиняні підлоги та покриття дахів із натуральних матеріалів (коноплі, очерету, соломи).

Додаткові послуги, які пропонують компанії – учасники ринку:

1. Добір натуральних меблів замість токсичного пластику і ДСП.
2. Захист від електромагнітного випромінювання.
3. Використання натуральних засобів гігієни у ванній і на кухні.
4. Визначення геопатогенних зон.
5. Використання натурального домашнього текстилю.
6. Очищення повітря і води за допомогою спеціальних систем та рослин.
7. Безпечна організація житлового простору для дітей та дорослих.
8. Комплектація квартир джерелами резервного та автономного живлення.

Зелений дах – один із таких модних трендів, який щойно приходить в Україну. Влаштувати на даху офісу чи багатоповерхівки міні-сквер, газони, квітник, а то й посадити дерева – це наразі дорога послуга, яку можуть пропонувати ландшафтні дизайнери разом із будівельниками.

3. *Екологічний клінінг* - це, по суті, прибирання з використанням екологічно безпечних мийних засобів, що актуально не лише для алергіків. Ще

з 2006 року у Києві успішно працює такий клінінг, настав час уже створювати подібні компанії у регіонах.

4. *Збирання і рециклінг.* Переробка різноманітних відходів – ця сфера бізнесу дуже розповсюджена і стабільно прибуткова за кордоном, а в Україні вона лишень набирає обертів. ОСББ уже починають замовляти послуги у приватних компаній з вивезення сміття, які пропонують якісну послугу, а ще вони стимулюють населення до сортування сміття, яке надалі здають на переробку. Компанія «Грінко» однією з перших увійшла в цей бізнес і взяла кредит задля будівництва сортувального заводу. Компанія «Юджин картон» виготовляє з переробленого картону меблі, іграшки, речі для побуту. Можна навіть не створювати виробництво, а робити бізнес на логістиці та маркетингу речей із вторсировини, як зробила компанія «Зелений Птах».

Великий ринок, у зв'язку з подорожчанням імпортованих добрив, - виготовлення органічних добрив, сировиною для яких можуть бути як харчові відходи, так і відходи виробництва. До речі, нема в Україні і виробників зручних контейнерів для збирання органіки вдома.

5. *Створення «зеленого офісу».* Сюди входить влаштування комфортного простору згідно зі східними або слов'янськими традиціями, озеленення, підбір рослин, догляд за ними. Можлива заміна дизайну, меблів, добір енергозберігаючого обладнання, управління «сміттєвими потоками», добір екологічних офісних канцтоварів.

6. *Екодизайн* - це не тільки дизайн інтер'єру із використанням природних матеріалів. Оформлювати упаковку «екологічних» продуктів та товарів, робити рекламні макети у стилі «природних» - це також новий для рекламних агенцій та студій напрямок, у якому немає конкуренції. У цій сфері працює лише студія «Органічний графічний дизайн» у місті Київ.

7. *Впровадження енергозбереження.* Встановлення сонячних панелей та колекторів, вітрогенераторів та вітроелектростанцій, теплових насосів – послуга не нова, але попит на неї зростає щороку попри несприятливе економічне становище. Малий бізнес зрозумів, що це вигідно, і намагається шукати кредити на енерго- та ресурсозбереження. Виграє той, хто здатен не тільки надати послугу, але й допомогти клієнтам із отриманням фінансування. Саме такий напрямок роботи у компанії «Бейкер Тіллі Україна». До 2030 року компанія планує освоїти 50 млрд. євро. Що входить у це освоєння? Утеплення 100 тис. багатоповерхівок і 6,5 млн. індивідуального житлового фонду, де так само необхідна комплексна модернізація. Держава відпрацьовує стимулюючі механізми, щоб в ринок модернізації пішли гроші. Будуть гроші - буде попит, буде попит - будуть будуватися і модернізуватися будинки. Українці здатні не лише бути дилерами міжнародних компаній, але й самі створювати нові технології. Так, минулого року український підприємець і винахідник запустив у Європі завод з виробництва українських акумуляторів Serenis ESS, який став конкурентом відомим Tesla Power Wall.

8. *Екопродукти.* Виробництво органічних продуктів харчування наразі на злеті, але фермерам слід знати, що органічною вважається виключно сертифікована продукція. У мегаполісах і не тільки настає зоряний час для

консультантів з дієтології, здорового харчування. Бізнес з інтуїтивного харчування може діяти таким чином: постачання та реалізація органічних продуктів, ведення лекцій щодо розвитку своєї інтуїції, яка завжди може підказати, що, де і коли треба з'їсти саме вам; фінансова аналітика з приводу ведення фінансів та економії ресурсів за такого харчування, дієтологія, відкриття крамниці, щоб найвибагливіша людина максимально комфортно обрала для себе якісні товари вжитку тощо - радить організатор простору

«Ладодія», експерт з інтуїтивного харчування та живого одягу. Щодо одягу вона підказує: «Я шию «живий» одяг вручну. Хтось може створювати бізнес у цій сфері завдяки рекламі, дизайнерству, відкриттю власної швейної майстерні чи інтернет-магазину, фабрики з виготовлення натуральних тканин для такого одягу».

9. *Екологічний транспорт.* Все популярнішим стає здоровий спосіб життя – у зв'язку з цим зростає попит на прокат велосипедів, ремонт. Електричний транспорт у світі – це першою чергою електровелосипеди. CEO&Founder. В Україні відмінний потенціал у ніші виробництва електротранспорту. Багато хто в Україні займається цим на рівні «гаража», але їм потрібна підтримка як капіталами, так і «підприємницькою енергією» - серед них багато винахідників, але мало продавців.

У 2016 році Україна увійшла в топ-10 країн Європи за продажами електромобілів, їх купували більше, ніж у Польщі. Продажі електромобілів стабільно зростають. За останні три роки ринок зріс на 400%, розвивається інфраструктура зарядних пристроїв, служби електротаксі. Водночас переробка бензинових авто під електродвигун в Україні не має комерційного сенсу.

10. *Еко-відпочинок.* Зелені садиби сільського туризму, екоготелі класу люкс, екобази відпочинку – цей напрямок внутрішнього туризму має всі шанси на зростання. Гарний приклад комплексного підходу в цій справі дала власниця екоготелів Maison Blanche. Це дві заміські екосадиби поблизу Києва та міні-готель у центрі столиці. Номери цих готелів оформлено виключно з використанням натуральних матеріалів: меблі, білизна, косметика. Прибирання проводиться органічними засобами. Тут же працює органічне кафе із здоровою їжею, а органічне SPA пропонує догляди з природних речовин. Тут же є магазин органічних продуктів «Натур Бутік». Одеський готель Villa-pinia вирізнявся з-поміж сотень конкурентів на березі Чорного моря саме екологічною фішкою.

Питання для самоперевірки до теми 4:

1. Який бізнес вважається «зеленим»? Назвіть критерії.
2. Охарактеризуйте функції зеленого бізнесу.

3. Які бувають форми прояву зеленого бізнесу?
4. Що має на увазі філософія зеленого офісу?
5. Розкрийте сутність та особливості розвитку екологічного підприємництва саме в Україні.
6. Які проблеми, пов'язані з екологічним бізнесом, в Україні мають місце?
7. Про що свідчить досвід країн ЄС, щодо ринку вторинної сировини?
8. Дати оцінку проблемам пов'язаним з ігнорування можливості повторного використання пластику.
9. Які ніші для зеленого бізнесу наразі чекають підприємців в Україні?
10. Навести переваги впровадження сучасних напрямів зеленого бізнесу.

Тема 5. Розбудова організаційного потенціалу

- 4.1. Попит, пропозиція та переваги розбудови зеленого організаційного потенціалу
- 4.2. Створення умов для зеленого бізнесу
- 4.3. Агроландшафти як основа зеленого бізнесу в Україні
- 4.4. Споживча кооперація як механізм управління зеленим бізнесом

5.1. Попит, пропозиція та переваги розбудови зеленого організаційного потенціалу

Попит на розбудову зеленого організаційного потенціалу МСП створюється за рахунок стимулюючого фактору та фактору вимог ринку. Стимулюючий фактор – це нормативні вимоги у сфері охорони довкілля, які визначено в законодавстві з метою забезпечення того, щоб діяльність МСП та інших підприємств не призводила до неприйняттого рівня екологічної шкоди.

Екологічні норми та стандарти щодо діяльності МСП детально визначено в рамках законодавчої бази, а їх виконання забезпечується державними установами. Проте впровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС призведе до узгодження нормативно-правової бази у сфері охорони довкілля з нормами і стандартами ЄС.

Залежно від розвитку цієї діяльності для МСП виникне необхідність вирішення широкого спектру питань на рівні особистих навичок і на рівні діяльності організації загалом:

1. У МСП може виникнути потреба в розвитку нових знань і навичок власних фахівців з метою дотримання нових екологічних вимог. Це може стосуватися запровадження нових процедур, нових вимог до звітності або нових протоколів щодо відбору екологічних проб та аналізів, які мають бути підготовлені. На цьому рівні розбудова зеленого організаційного потенціалу буде зосереджена на дотриманні нових вимог.

2. МСП можуть продовжувати виконувати нормативно-правові

вимоги щодо екологічної збалансованості в рамках своєї організаційної структури. Однак бізнес-середовище, що змінюється, нові технології та зміни в структурах витрат можуть означати, що організаційні зміни можуть бути сприятливими для МСП стосовно мінімізації витрат на дотримання екологічних стандартів і включення вимог щодо дотримання екологічних стандартів до інших вимог (наприклад, вимоги з охорони праці). На цьому рівні розбудова організаційного потенціалу буде зосереджуватися на корпоративній структурі МСП.

Фактор вимог ринку – це ринковий попит на екологічні послуги та товари. Орієнтація ринку щодо цих аспектів швидко змінюється протягом останніх років з огляду на те, як зростає рівень обізнаності споживачів. Діяльність у відповідь на вимоги ринку стосовно екологічності часто підтримується різними програмами, які сертифікують послуги й товари як «екологічні» відповідно до критеріїв, визначених у рамках таких програм. Існує понад 200 програм такого типу в Європі. Одні надають сертифікацію щодо екологічної збалансованості, інші працюють зі спеціальними категоріями послуг і продуктів, а деякі є ширше застосовуваними для всіх категорій продуктів і послуг. Одна лише програма еко-маркування ЄС охоплює понад 38 тис. послуг і продуктів⁴¹. Споживачі в Україні також щоденно бачать маркування, що використовується в межах цієї програми та інших програм для позначення екологічності послуги або продукту. Навіть послуги та продукти, які офіційно не входять до програми сертифікації екологічної збалансованості, часто отримуватимуть переваги від маркетингу, що позиціонує таку послугу чи продукт як «екологічну/екологічний».

МСП не завжди можуть зрозуміти пріоритети екологічної збалансованості, які споживачі пов'язують із послугами та продуктами, а також можуть не розуміти, як ефективно конкурувати на цьому рівні. З іншого боку, вони можуть відчувати необхідність конкурувати на основі екологічної збалансованості, якщо їхні послуги або продукти не виконують планів продажу і не відповідають очікуванням. МСП, які експортують товари до ЄС, відчують, зокрема, необхідність показувати, що їхні послуги й товари відповідають критеріям екологічної збалансованості, яких очікує ринок від сектору, де працює ця компанія.

Розбудова зеленого організаційного потенціалу починається з розвитку нових технічних навичок та/або створення нових організаційних структур з метою реагування на вимоги екологічної збалансованості (регуляторні чи ринкові), з якими мають справу МСП. Запровадження нових навичок і організаційних структур часто супроводжується інвестиціями в продукти, зокрема – у нове обладнання, технології та системи управління інформацією. Можливими є два варіанти постачання послуг та товарів для розбудови зеленого організаційного потенціалу:

1. Нові компанії можуть створюватися або наявні компанії можуть розширювати свою діяльність, аби скористатися можливостями нового попиту.
2. Організація, яка потребує покращених екологічних послуг, може вирішити розвивати необхідну експертизу у власному бізнесі, якщо для неї

достатньо важливими є довгострокові вимоги, або може вдосконалювати власний досвід як нову сферу бізнесу, щоб запропонувати відповідні послуги іншим.

Розбудова організаційного потенціалу в екологічному секторі є ринковою нішею, яка відкриває багато можливостей для зростання. Фактори регуляторного впливу та вимог ринку, зазначені вище, створюють попит на зелені бізнес-стратегії. Це утворює бізнес-середовище, яке підтримує розвиток компаній, що можуть постачати необхідні послуги та продукти.

Нові компанії, які з'являються в секторі розбудови зеленого організаційного потенціалу, та компанії, що бажають розширити свою діяльність у цьому секторі, повинні пропонувати таке, аби бути успішними:

1. Для надання послуг із розбудови зеленого організаційного потенціалу: штат, який має відповідний високий рівень освіти та результати роботи з клієнтами, що засвідчують результативність наданих послуг.

2. Для постачання продуктів з метою впровадження стратегій розбудови зеленого організаційного потенціалу: надійні та рентабельні продукти на цільовому ринку.

3. Для постачання послуг і продуктів: вагомі аргументи на користь залучення цієї компанії до процесу надання послуг або постачання продукту. За відсутності вагомих аргументів потенційний клієнт, імовірно, обере іншу компанію для надання відповідних послуг або постачання продуктів.

Багатьом компаніям, які б хотіли зайнятися розбудовою зеленого організаційного потенціалу, може бракувати знань, досвіду чи продуктів для успішного виходу на ринок. Партнерства з іноземними компаніями можуть створити можливості в цій сфері. Іноземні компанії можуть надати необхідні для України знання, досвід та/або продукти, але вони можуть не мати знань про місцеві норми і досвід, а також їм може бракувати контактів із потенційними клієнтами. Таким чином, може бути природно, якщо місцеві МСП, що бажають вийти на ринок надання послуг із розбудови зеленого організаційного потенціалу, стануть партнерами з іноземними компаніями; за таких умов кожен із партнерів буде забезпечувати навички, яких бракує іншому, для досягнення успіху в цьому секторі.

Наприклад розглянемо компанію British Petroleum, яка видобуває значні обсяги нафти в Азербайджані. Починаючи з 2007р., компанія запровадила Програму розвитку підприємництва та навчання з метою сприяння створенню компаній, які надають високоякісні екологічні та інші послуги, для залучення до свого ланцюга постачання, а також з метою загального розвитку економіки Азербайджану. Компанії, які взяли участь у програмі, отримали контракти на екологічні та інші послуги на суму понад

400 млн. доларів США і працевлаштували більш ніж 1000 осіб.

МСП можуть вирішити задовольнити потребу в розбудові зеленого організаційного потенціалу за рахунок розвитку власних ресурсів. Зазвичай це можна зробити за допомогою створення відповідного підрозділу в МСП (тобто відділу / підрозділу / департаменту), який координуватиме діяльність із розроблення й впровадження зеленого організаційного потенціалу та її

поширення на діяльність організації загалом. Така стратегія розбудови зеленого організаційного потенціалу може бути ефективною, якщо вимоги до цієї діяльності чітко визначено в рамках компетенції організації (наприклад, покращення стратегії, спрямованої на дотримання екологічних вимог). В інших випадках (зокрема, розроблення стратегії екологічного маркетингу та запровадження екомаркування), імовірно, на початковому етапі необхідно буде залучити зовнішніх експертів, але подальший розвиток і впровадження стратегії з розбудови зеленого організаційного потенціалу можна втілювати в життя власними силами.

Великі корпорації, зокрема міжнародні, часто розробляють політику щодо екологічної збалансованості, у рамках якої корпорація бере на себе зобов'язання дотримуватися певних стандартів у цій сфері. Такою політикою часто передбачено, щоб компанії у своїх ланцюгах постачання дотримувалися таких самих стандартів, які визначено в їхніх договорах на постачання. Послуги з розбудови зеленого організаційного потенціалу можуть надаватися міжнародною корпорацією місцевим МСП, які є постачальниками цієї корпорації. Такий підхід дає змогу скористатися високоякісними послугами з розбудови зеленого організаційного потенціалу, які цілком відповідають діяльності організації та можуть бути використані для розвитку відносин МСП з міжнародною корпорацією. До того ж, це може стати основою для розширення клієнтської бази, що може потребувати розбудови зеленого організаційного потенціалу.

МСП можуть бути визнані за програми екологічної збалансованості а також вони можуть вирішити розвивати напрям екологічної збалансованості як новий напрям бізнесу. У такому разі МСП можуть надавати послуги з розбудови зеленого організаційного потенціалу іншим компаніям. Це стане передумовою диверсифікації бізнесу та бази клієнтів МСП, а також нових джерел доходів.

Отримання прибутку від розбудови зеленого організаційного потенціалу показала компанія з виготовлення одягу Patagonia.

Компанія з виробництва одягу Patagonia вирішила продемонструвати екологічну збалансованість своїх продуктів за допомогою їх маркетингу. Для розуміння переваг, які міг би надати такий підхід, і методів, що мали бути використані для його реалізації, необхідно було розбудовувати зелений організаційний потенціал. Нині екологічна збалансованість діяльності компанії широко визнається. Обсяг щорічних продажів компанії становить 600 млн. доларів США, і вона отримує замовлення від приватних компаній, НУО та урядових організацій щодо проведення заходів із розбудови зеленого організаційного потенціалу.

5.2. Створення умов для зеленого бізнесу

Уряди отримують вигоду від зростання зеленого бізнесу:

1. Створюються робочі місця.
2. Розвиваються послуги й галузі, що орієнтуються на експорт і ґрунтуються на знаннях.

3. Збільшуються податкові надходження.

Створення робочої сили, яка має навички застосування зелених технологій та послуг, є основою зростання зеленої економіки. Відповідно, державні програми навчання та підготовки на всіх рівнях повинні включати екологічну збалансованість до змісту навчальних програм.

Більшість МСП хотіла б отримати чітку, систематизовану інформацію щодо мінімальних вимог законодавства.

Надання МСП єдиного переліку відповідних норм, яких вони мають дотримуватися, забезпечить базовий рівень знань. З іншого боку, громіздкі методологічні рекомендації органів регулювання можуть бути складними для МСП, тому їх потрібно уникати. Замість цього короткий опис проблем, їх рішень (покрокова інструкція) і зазначення джерел додаткової інформації можуть сприяти швидшим та більш ефективним заходам МСП з усунення недоліків.

Існує поширене помилкове судження, що екологізація діяльності підприємств пов'язана з технічними труднощами, додатковими навантаженням і витратами. Насправді дуже часто існують незатратні/малозатратні заходи, яких може бути вжито і які є фінансово привабливими для МСП, але які ще не було визначено МСП. Однак МСП – часто не проінформовані про такі можливості й не мають організаційного потенціалу діяти відповідно до них – на противагу МСП, що проінформовані про ці можливості. Нижче – опис діяльності, спрямованої на вирішення цієї проблеми в Канаді.

У період із 1983 до 2006 року уряд Канади влаштовував безробітних інженерів до МСП на строк до 6 місяців для розроблення та впровадження планів, спрямованих на екологізацію діяльності. У багатьох випадках інженери були нещодавніми випускниками університетів і як плату за цю роботу отримували виплати по безробіттю, які б вони отримували від уряду в будь-якому разі. Ознакою успішності програми стало те, що 80% інженерів було найнято на постійну роботу до МСП після закінчення строку стажування.

У багатьох випадках галузеві асоціації можуть надавати інформацію, яка може допомогти МСП в екологізації їхнього бізнесу. Однак галузеві асоціації загалом не включали до пріоритетів своєї діяльності, через що не мали відповідних надійних технічних ресурсів, які могли б допомогти їхнім членам у дотриманні екологічних вимог. Також багато МСП не є членами галузевих організацій. У таких випадках джерелом знань для МСП можуть бути місцеві органи влади.

Цілеспрямовані, чіткі та прості у використанні посібники є дуже корисними для просування ідеї того, що методи екологічно безпечної діяльності (а отже, і дотримання законодавства) є доцільним способом ведення бізнесу. Семінари, тренінги та промислові виставки (зокрема, організовані галузевими асоціаціями та іншими об'єднаннями підприємців) також можуть стати ефективним інструментом передачі інформації або надання загальних рекомендацій щодо впровадження зелених методів ведення бізнесу. Хоча малоімовірно, що більшість МСП захоче або зможе витратити час на участь у таких заходах, оскільки зазвичай вони не мають достатньої кількості

працівників для залучення до роботи з екологічними питаннями.

Більш ефективно застосування правових інструментів. Поряд із навчальною діяльністю дуже важливим є запровадження ефективною програми відповідності екологічним вимогам. Неспроможність дотримуватися виконання екологічних (або інших) вимог загрожує надійності правової системи та створює нерівні правила гри для компаній. Компанії, які мають належні екологічні результати своєї діяльності, – це компанії, що інвестують капітальні та людські ресурси в екологічну збалансованість. Неспроможність дотримуватись екологічних вимог завдає шкоди насамперед компаніям, які внесли відповідні інвестиції для забезпечення виконання цих вимог. До того ж, це позбавляє інших стимулу інвестувати в екологічно збалансовані послуги та товари.

Уряд України створив рамкові умови для розвитку зеленої економіки:

1. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (№ 4618-VI від 22 березня 2012р.) акцентує на зниженні адміністративного навантаження на МСП та підвищенні їхньої конкурентоспроможності. Питання екологізації МСП в Законі не розглядаються. Лише у ст. 16 (п. 7) ідеться про фінансову підтримку енергозберігаючих та екологічно чистих технологій.

2. 24 травня 2017р. Кабінет Міністрів України схвалив «Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року». Її реалізація сприятиме закріпленню системного підходу до формування та дотримання державної політики в цій сфері, а також створенню сприятливих умов для розвитку конкурентоспроможного малого й середнього бізнесу (МСБ).

Стратегія враховує принципи Акта з питань малого бізнесу для Європи та рекомендації Індексу економічної політики у сфері МСБ. Вона передбачає створення сприятливого середовища для розвитку МСБ, спрощення доступу МСБ до фінансування, спрощення податкового адміністрування МСБ, популяризацію підприємницької культури та розвиток навчання підприємницьких навичок, сприяння експорту МСБ і підсилення інноваційного потенціалу МСБ.

Стратегія передбачає сприяння екологізації малого й середнього підприємництва. Буде посилено інформаційне забезпечення та впровадження інструментів підтримки малого й середнього підприємництва для сприяння дотриманню екологічного законодавства, впровадженню моделей сталого споживання та виробництва, «зеленої практики» ведення бізнесу, включаючи впровадження систем екологічного менеджменту, екологічної сертифікації та екологічного маркування згідно з вимогами міжнародних стандартів серії ISO.

Компанії є чутливими до фінансових і ринкових стимулів. Однак не варто покладатися на загальну політику та фінансові інструменти в досягненні екологізації сектору МСП:

1. Неefективні умови оподаткування в державному секторі перешкоджають спроможності уряду виконувати ці завдання. Потенційно доступні програми належно не фінансуються або не орієнтуються на екологічні показники діяльності МСП.

2. Кредитне фінансування приватних фінансових установ за процентною ставкою перевищує 15%, і високий рівень неповернених кредитів змушує багато установ відмовитися від кредитування МСП. Тому можливість МСП позичати кошти для впровадження зелених технологій є обмеженою.

Отже, необхідно створити умови, які дадуть змогу підтримати перехід МСП до більш екологічної діяльності.

Таблиця 2 визначає основні проблеми МСП в Україні, а також заходи, за допомогою яких проблеми можна вирішити. Визначені заходи можна згрупувати так:

- податкові пільги;
- пільгове кредитування;
- гранти та консультаційні послуги;
- управління ланцюгами постачання та «зелені» державні закупівлі.

Таблиця 2

Труднощі та інструменти економічної політики

Труднощі	Інструменти економічної політики
Складність нормативних вимог для МСП та недолік регуляторних стимулів для виходу за межі простої відповідності вимогам і повного прийняття еколого-орієнтованих принципів ведення діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Загальні обов'язкові правила (замість індивідуальних дозволів) для об'єктів з низьким екологічним ризиком 2. Регулятивні стимули для сертифікації систем управління природокористуванням (у тому числі в спрощеному порядку): зниження частоти перевірок, скорочення грошових стягнень тощо 3. Галузевий підхід до забезпечення дотримання вимог (вироблення галузевих стратегій, інспекційні кампанії, партнерські відносини з торговельними асоціаціями)
Відсутність рекомендацій і вказівок щодо екологізації МСП	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створення служби «регулятивної варти» 2. Поширення рекомендацій щодо дотримання вимог і передової практики через Інтернет 3. Безпосереднє зміцнення потенціалу (аудит тощо)
Недостатнє визнання цінності екологічно-орієнтованої діяльності з боку МСП та відсутність попиту на зелені продукти й послуги	<ol style="list-style-type: none"> 1. Спрощені системи управління природокористуванням 2. Галузева екологічна сертифікація 3. Екологічне маркування продукції 4. Екологічні нагороди 5. «Зелені» державні закупівлі
Нестача коштів для здійснення «зелених» інвестицій МСП	<ol style="list-style-type: none"> 1. Податкові пільги (прискорена амортизація, знижена ставка податку (майнового чи корпоративного)) 2. Кредити на пільгових умовах 3. Субсидії (гранти) на консультаційні послуги

Податкові пільги. У багатьох країнах – членах ОЕСР МСП, які здійснюють капіталовкладення для зменшення впливу своєї діяльності на довкілля, отримують часткове звільнення від сплати податків. Залежно від країни та типу інвестиції це може включати часткову чи повну прискорену амортизацію капітальних витрат та/або зменшення податку на нерухомість і податку на прибуток. Зменшені ставки податків і податкові пільги можуть також відрізнитися залежно від реального впливу таких інвестицій на довкілля.

Податкові пільги може бути доповнено оподаткуванням шкідливого впливу на довкілля; наприклад, може бути оподатковано відходи та стічні води. Такі види податків стануть стримувальним фактором для небажаної діяльності (зокрема, утворення відходів) і мотиваційним фактором для екологічно сприятливої діяльності (наприклад, запровадження програм для переробки відходів). Цей вид податків є ефективним лише у випадку, коли вимірюються реальні показники викидів/скидів біля джерела викидів/скидів.

Пільгове кредитування. Державні фінансові установи можуть надавати позики на пільгових умовах для МСП, які здійснюють екологічні інвестиції. Умовою надання таких позик зазвичай є впровадження запланованих заходів. Також може вимагатися застосування найкращих доступних технічних методів та/або найкращої практики екологічного управління.

Заявки на отримання таких позик повинен затверджувати природоохоронний орган. В Україні відсутні державні фінансові установи, що надають цільові пільгові позики МСП на екологічні інвестиції.

Натомість основним джерелом довгострокового фінансування екологічних інвестицій є кредитні лінії міжнародних фінансових організацій, які розподіляються через місцеві комерційні банки. Місцеві банки надають субкредити клієнтам приватного сектору, зокрема, МСП. Такі кредитні лінії спрощують доступ до довгострокового фінансування та процедуру отримання позик. Це не означає, що такі позики є дешевшими за стандартні кредити, проте найчастіше такий кредит підкріплюється ще й безкоштовними консультаційними послугами та навчанням, що:

- 1) зменшує ризики місцевих банків;
- 2) підвищує ефективність інвестицій.

Важливими факторами успішного впровадження програми пільгового кредитування екологічних інвестицій є:

- визначення екологічних цілей кожного проекту на початковому етапі;
- включення екологічних вимог до кредитної угоди; чітке визначення екологічних заходів, яких необхідно вжити; відповідні процедури моніторингу;
- належний моніторинг та оцінка кредитною установою; використання коштів і результатів діяльності, спрямованої на досягнення екологічних цілей.

Програми підтримки та екологічного кредитування МСП в Україні:

1. Програма ЄС «Екологізація економіки в країнах Східного партнерства» (EaP GREEN). Впроваджується ОЕСР, ЄЕК ООН, ЮНЕП та ЮНІДО (екологізація МСП, стратегічна екологічна оцінка).

2. Фонд Східно-європейського партнерства «Енергоефективність та екологія» (150 млн євро), управляється ЄБРР; сприяння інвестиціям у сфері енергоефективності.

3. Проект UKEEP «Українська програма підвищення енергоефективності». Це – кредитна лінія розміром 150 млн євро від ЄБРР. Через українські банки (Укресімбанк, Банк Форум, ОТП Банк) підтримує проекти з підвищення енергоефективності та створення відновлюваних джерел енергії.

4. «Програма фінансування альтернативної енергетики в Україні» (USELF). Інвестиційна програма (до 50 млн євро) виконується ЄБРР для сприяння в реалізації проектів із використанням відновлюваних джерел енергії в Україні.

Гранти та безкоштовні консультаційні послуги. У різних країнах впроваджуються різноманітні механізми надання технічної допомоги МСП для підтримки екологічно безпечної діяльності. У деяких випадках підтримка може бути у вигляді грантів для МСП на залучення необхідної технічної допомоги. В інших випадках створюється фонд, кошти якого можуть бути використані галузевими асоціаціями або професійними об'єднаннями для надання технічної допомоги. МСП можуть із недовірою ставитися до безкоштовної технічної допомоги, оскільки, на їхню думку, безкоштовність може означати погану якість такої допомоги.

Управління ланцюгами постачання. МСП, які є частиною ланцюга постачання, можуть перебувати під тиском своїх клієнтів щодо досягнення загальних або конкретних екологічних результатів діяльності. Зазвичай це відбувається через те, що клієнт зі свого боку повинен бути здатним показати високий рівень екологічних результатів діяльності споживачам.

Наприклад, аби бути успішним, постачальнику товарів і послуг, можливо, необхідно продемонструвати, що всі складові його ланцюга постачання відповідають високим екологічним результатам діяльності. У деяких випадках екологічні вимоги чи зобов'язання можуть забезпечити високі екологічні результати діяльності в рамках ланцюга збуту. Скажімо, постачання електронної техніки може потребувати дотримання певних екологічних критеріїв щодо вмісту хімічних речовин при її виробництві. Такі вимоги можуть стимулювати МСП до змін, яких вони б не впроваджували за інших умов.

Зелені закупівлі. Зелені закупівлі підприємств державного або приватного сектору можуть відігравати значну роль у формуванні попиту на зелені товари та послуги і підтримувати ринки з недостатнім попитом на зелені товари чи послуги.

Зелені закупівлі можуть бути однією з основних рушійних сил для інновацій, стимулювання промисловості до виробництва зелених товарів і послуг, особливо в тих секторах, де закупівлі займають велику частку ринку

(наприклад, будівництво, охорона здоров'я, громадський транспорт).

Учасникам необхідно підтверджувати відповідність зелених закупівель визначеним екологічним стандартам на всьому ланцюгу постачання. Можуть бути застосовані критерії виключення, що надають право брати участь у тендері лише підприємствам, сертифікованим відповідно до екологічних стандартів. Як альтернатива – екологічні показники товару чи послуги може бути включено до оцінки товарів і послуг, які беруть участь у тендері.

Правила зелених закупівель можуть також визначати, що окремі товари повинні містити мінімальну частку вторинної сировини, або що виробництво таких товарів має досягти встановленого рівня енергетичної ефективності, або що товари чи послуги повинні мати екологічне маркування, яке засвідчує мінімальний рівень екологічної діяльності. У багатьох випадках зелені закупівлі застосовуються до придбання енергоефективних комп'ютерів і обладнання, природоохоронних споруд, паперу з вторинної сировини та виробництва енергії з відновлюваних джерел. У Південній Кореї державні закупівлі екологічних товарів і послуг стимулювали швидкий розвиток екологічних товарів. Приклад нижче показує вплив державних зелених закупівель на окремий товар у Швеції.

Результативність зелених закупівель залежить від спроможності установ, що здійснюють закупівлі, та їх працівників ефективно управляти процесом. Тому проведення навчання є необхідним для забезпечення належного впровадження стратегії ефективних зелених закупівель.

Розглянемо приклад використання державних закупівель для створення нових, більш екологічних продуктів. У 1993р. уряд Швеції оголосив тендер на технічну специфікацію вікон, які були на 60% більш енергоефективними, ніж ті, що пропонувалися комерційними компаніями. У відповідь компанії розробили нові вікна, які відповідали цим вимогам. Відтоді уряди в Європі та Північній Америці використовували свої потреби в закупівлях з метою стимулювання розвитку більш екологічних продуктів, що є економічно вигіднішими для місцевої економіки.

5.3. Агроландшафти як основа зеленого бізнесу в Україні

Виникнення, структура і функціонування сільськогосподарських ландшафтів тісно пов'язані та обумовлені соціально-економічними умовами, що склалися. В Україні протягом останніх років здійснюються роботи щодо оптимізації сільськогосподарських ландшафтів і використання їх у зеленому агробізнесі. Зміни у ландшафтах відбуваються у зв'язку з новим етапом аграрної реформи і вступом України до СОТ, а також обумовлені прийняттям Європейської ландшафтною конвенції [1]. Це досягається шляхом упровадження в сільськогосподарське виробництво форм раціонального природокористування та альтернативного (бережливого) використання агроландшафту, заснованого на знанні регіональних особливостей природних ландшафтів, а також ландшафтів, що зазнали антропогенної трансформації. У контексті сталого розвитку з перспективними планами розвитку сільського господарства тісно пов'язується і проблема антропогенно-ландшафтного навантаження, тобто

зміни природних та сільськогосподарських комплексів під впливом діяльності людини.

Частка сільськогосподарських ландшафтів неухильно зростає, врахування специфіки їх виникнення, розвитку і функціонування – важливе завдання щодо всіх видів землеволодіння та землекористування.

На проблемі збереження агроландшафтів значну увагу акцентують у Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем, яка ґрунтується на принципах [2]: комплексності, функціональності, системності, керованості, реальності, етапності. На основі цих принципів повинні формуватись стійкі агроформування, що будуть здатні підтримувати стійкий розвиток агроєкосистем.

У Європейському Союзі для регулювання частки державної сільськогосподарської продукції на ринках використовують систему квот. За цією системою кожна країна ЄС може експортувати за пільговими умовами в інші країни співтовариства лише ту кількість продукції сільського господарства, яка зазначена у квоті, а надлишок продукції обкладається податком і стає неконкурентоспроможним на європейському ринку. Тому ЄС провадить практику стимулювання перепрофілювання невеликих фермерських господарств, оскільки пріоритетом розвитку аграрного сектору союзу є раціональна інтенсифікація через впровадження інновацій. Зазначене дало поштовх розвитку зеленого бізнесу, зокрема зеленого туризму з місцевими ремеслами.

В Україні сільський бізнес містить три складові – туризм, виробництво і вирощування. Сьогодні, за даними Співки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, близько 950 господарств у різних регіонах України, загальною місткістю понад 6 тис. місць, щорічно приймають не менше 800 тис. туристів. Для порівняння у Польщі таких господарств налічується близько 12 тис., в Англії, Франції і Німеччині цей показник коливається в районі 20 тис. [3].

Передумови розвитку сільського зеленого туризму закладено Законами України «Про туризм», «Про особисте селянське господарство», для екологічного маркування сільських осель введено програму «Зелена садиба» [4]. Сучасні агроландшафти України дозволяють розвивати агротуризм, забезпечуючи їх збереження і відтворення. Адже частина українських агроландшафтів вже давно сформувалася у вигляді складних природно-антропогенних комплексів з безліччю компонентів, різних за рівнем ландшафтоутворюючої значущості. Однак перспективи використання їх рекреаційного потенціалу набувають дедалі більшої значущості.

5.4. Споживча кооперація як механізм управління зеленим бізнесом

Основою розвитку будь-якого регіону (країни, наднаціонального утворення, структури глобального масштабу) є родина як одиниця людського суспільства. Тому у відповідності до рівнів розвитку та сфер діяльності механізм активізації суспільних процесів, в тому числі підприємницької активності, базується на міцній родині, що є основою здорової та сильної нації.

Модель розвитку продовольчої безпеки України розкривається в її національній ідеї – розвитку родових помість та родових поселень. Основу ідеї складає безоплатне виділення кожному бажаючому того громадянину країни 1 га землі в безстрокове безоплатне використання без права продажу з правом передачі у спадок. Ділянка землі розміром 1 га складає мінімально можливу територію для організації самодостатнього середовища існування, що оптимально підтримує всі процеси життєдіяльності людини.

З 1991 року з мапи України зникло понад 600 населених пунктів або 17 поселень щорічно. Стільки ж їх знаходиться в стані зняття. В разі відновлення їх діяльності інвестиції населення в кожен населений пункт, що нараховував 250 дворів (або близько 1000 мешканців) протягом 10 років складе понад 75 млн. грн. (або 3 млн. євро) та дозволить отримати продукції на суму понад 10 тис. грн. (400 євро) з кожного гектара щорічно. Це повністю забезпечить родину, що на ньому проживає екологічно чистими продуктами харчування та факторами життєдіяльності, в тому числі енергетичними ресурсами за умови розміщення не менше, ніж на 30 % території неплодових насаджень.

Рух організації родових та екологічних поселень є характерним не лише для України. Загальносвітова практика діяльності людини свідчить про

«зелену хвилю» повернення людей до життя на природі. Сучасний етап становлення суспільства у напрямі забезпечення своєї життєдіяльності та гармонізації відносин з навколишнім середовищем розпочато з середини 90-х років ХХ століття через формування громад з міських мешканців. Європейський досвід створення екологічних поселень розпочато з середини 50-х років ХХ століття з руху хіпі та систем екологічної освіти та виховання, які підтримують принципи екологічної безпеки території, здоровий спосіб життя й самозабезпечення. Як наслідок, такі населені пункти стали базисом продовольчої та економічної безпеки на локальному рівні. Такими є поселення Тамера (Португалія), Ферма (США), Фукуяма (Японія), фермерські господарства Зеппа Хольцера (Австрія), Біла Моллісона (Австралія), Масанобу Фукуока (Японія), Джека Лотона (Латинська Америка) та багато інших.

В Україні на різній стадії становлення розвиваються близько 100 екологічних та родових поселень, в яких проживає понад 2000 чоловік. Поселенцями практикуються всі види суспільно-економічної діяльності, відновлюються народні ремесла, звичаї та обряди, традиції та національна історико-культурна спадщина. Збут продукції та послуг поселенців здійснюється як через традиційні канали реалізації (прямі продажі, Інтернет-магазини, торгові точки, на місцевих ринках, ярмарках, виставках, фестивалях, аукціонах та розпродажах тощо), так і через відроджувану ними систему споживчої кооперації, коли інструментом для визначення еквівалентності обміну може виступати крім грошей жива та уречевлена праця. Мешканцями регулярно організовуються толоки, що дозволяють спільно вирішувати питання життєзабезпечення поселення.

Невелике за розміром утворення, головним чином, пропонується забезпечувати трудовими ресурсами на основі вахтового методу (постійна частина населення становить до 5 тис. чоловік). Оптимальна виробнича

структура може бути сформована наступними чином: 30 % – сфера обслуговування (заклади культури та освіти, торгівлі, медицини, транспорту, зв'язку, науки тощо), 20 % – виробнича сфера, 10 % – високонаукоємкі технології та виробництва, 40 % – інші види діяльності.

Основними працівниками містоутворюючого підприємства є мешканці поселень прилеглих територій, що розташовані на відстані до 100 км. Середня чисельність мешканців агромістечка не повинна перевищувати 30 тис. осіб, що дозволить максимально задовольнити виробничі та споживчі потреби території за одночасного не перевищення антропогенного навантаження на навколишнє середовище. Поселення чисельністю 250 дворів й кількістю жителів на рівні 1000 осіб з часткою працездатного дорослого населення 20 %, спроможне надати понад 200 працівників. 20 таких поселень в повній мірі забезпечують потреби в робочій силі, враховуючи сезонність та вахтовий метод роботи. Додатковими джерелами доходу стануть екобудівництво, зокрема об'єктів інфраструктури, та ремісництво (виробництво товарів суспільного споживання, в тому числі на експорт), а в межах поселень – продукти органічного землеробства та пермакультурного дизайну.

Питання для самоперевірки до теми 5:

1. Як змінювався ринковий попит на екологічні послуги та товари?
2. Назвіть пріоритети екологічної збалансованості, які сучасні споживачі пов'язують із послугами та продуктами.
3. З чого починається розбудова зеленого організаційного потенціалу?
4. Як здійснюється створення умов для зеленого бізнесу?
5. Наведіть труднощі та інструменти економічної політики.
6. Які складові містить сільський бізнес в Україні?
7. Розкрийте зміст агротуризму в Україні?
8. За яким принципом здійснюється організація родових та екологічних поселень в Україні?
9. Як сформуванати оптимальну виробничу структуру екологічного поселення?
10. Які існують додаткові джерела доходу в екологічних поселеннях?

3. Критерії оцінювання знань

Форми контрольних заходів (поточний, семестровий, підсумковий контроль)

Оцінювання результатів навчання здійснюється на принципах: об'єктивності, систематичності та системності, плановості, єдності вимог, відкритості, прозорості, економічності, доступності та зрозумілості методики оцінювання, урахування індивідуальних можливостей здобувачів освіти.

Поточний контроль здійснюється під час проведення навчальних занять і має на меті перевірку рівня засвоєння здобувачів освіти навчального матеріалу. Форма проведення поточного контролю визначаються з урахуванням змісту накопичувальної системи оцінювання.

Сума балів за поточний контроль складається із балів, отриманих за результатами навчання під час лекцій, семінарських (практичних, лабораторних) занять та самостійної роботи здобувача вищої освіти.

У межах поточного контролю здобувач вищої освіти може набрати 100 балів, якщо форма семестрового контролю – **залік**

Примірний розподіл балів, які можуть набрати здобувачі (форма семестрового контролю – залік):

Змістовий модуль 1 (100 балів)									Загальна сума балів (підсумкова оцінка)
ПЗ 1 (Т1)	ПЗ 2 (Т1)	ПЗ 3 (Т2)	ПЗ 4 (Т3)	ПЗ 5 (Т3)	ПЗ 6 (Т4)	ПЗ 7 (Т5)	ПЗ 8 (Т5)	МК1 (Т1-Т5)	100
10	10	10	10	10	10	10	10	20	
<i>ПЗ 1, ПЗ 2 ... - практичне заняття, Т1, Т2,... - теми змістових модулів; МК1 – модульні контрольні,</i>									

Критерії оцінювання знань на семінарських (практичних) заняттях

Високий рівень 9-10 балів	Здобувач володіє не лише базовими знаннями, а й розуміє взаємозв'язки між різними темами, може аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію. Усі аудиторні завдання виконані бездоганно, без помилок. Здобувач здатен застосовувати знання у нестандартних ситуаціях, знаходити та презентувати власні рішення.
Достатній рівень 7-8 балів	Здобувач демонструє хороше засвоєння матеріалу, але з деякими незначними недоліками. Добре засвоїв основний матеріал, проте його знання можуть бути недостатньо глибокими. Можливі незначні неточності в термінології або формулюваннях. Практичні завдання виконано правильно, але є незначні помилки.
Середній рівень 5-6 балів	На цьому рівні здобувач володіє матеріалом на мінімально достатньому рівні. Його знання є базовими, без глибини. Засвоїв лише основні поняття і факти. Матеріал є фрагментарним, а розуміння – поверховим. Практичні завдання виконані лише частково або з суттєвими помилками. Здобувач відчуває труднощі з практичним застосуванням знань.
Низький рівень 1-4 бали	Здобувач володіє лише окремими елементами матеріалу. Його відповіді є неповними та неточними. Завдання виконані не повністю або не виконані взагалі. Відсутні практичні уміння.
Незадовільний рівень 0 балів	На цьому рівні здобувач не засвоїв матеріал і не виконав жодних вимог освітнього компонента. Відсутність будь-яких знань із дисципліни. Здобувач не може назвати основні поняття чи терміни. Всі завдання, включно з практичними, не виконані.

Критерії оцінювання МКР

Виконання модульної контрольної роботи охоплює всі теми лекційного матеріалу, практичних занять та самостійної роботи.

Високий рівень 16-20 балів	Усі завдання виконано якісно, з використанням додаткових джерел та творчим підходом. У роботах присутні власні висновки та аргументована позиція.
Достатній рівень 10-15 балів	Робота виконана в основному правильно, що свідчить про належний рівень засвоєння матеріалу. Окремі неточності не впливають суттєво на загальний результат, однак вимагають подальшого доопрацювання.
Середній рівень 6-9 балів	Робота виконана частково, із запізненням або неточностями. У ній відсутній аналіз, лише констатація фактів.
Низький рівень 1-5 балів	Робота не виконана або формальна.
Незадовільний рівень 0 балів	Робота не виконана взагалі.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни обчислюється шляхом підсумування балів тільки з поточного контролю (якщо форма семестрового контролю – залік). Підсумкова оцінка виставляється у відомості обліку успішності, індивідуальному навчальному плані.

Оцінювання результатів навчання здобувачів освіти здійснюється за 100-бальною шкалою. Відповідність семестрової рейтингової оцінки в балах оцінці за національною шкалою та шкалою ECTS представлено у формі таблиці:

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ECTS			
	Екзамен	Залік	Оцінка	Пояснення		
90-100	Відмінно	Зараховано	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)		
82 – 89			B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)		
75 – 81			Добре	C	Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)	
67 – 74				Задовільно	D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
60 – 66					E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35 – 59	Незадовільно	Не зараховано	FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)		
1 – 34			F	Незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)		

Національні оцінки «Відмінно», «Добре», «Задовільно», «Зараховано» та оцінки ECTS «A», «B», «C», «D», «E» проставляються екзаменаторами у відомість обліку успішності та залікову книжку здобувача (індивідуальний навчальний план). Національні оцінки «Незадовільно», «Не зараховано» та оцінки ECTS «FX», «F» заносяться лише у відомість обліку успішності.

Критерієм успішного проходження здобувачем вищої освіти оцінювання результатів навчання є досягнення ним мінімального порогового рівня оцінок за кожним запланованим результатом навчання освітнього компонента та мінімального порогового рівня оцінки за освітнім компонентом загалом, яких складає 60 % від максимально можливої кількості балів.

4. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ОСНОВНА

1. Мельник Л.Г. Економіка природних ресурсів : навч. посіб. Мельник Л.Г., Сотник І.М., Чигрин О.Ю. Суми : Університетська книга, 2020. – 348с.
2. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування : навч. посіб. Галушкіна Т. П. – Харків : Бурун Книга, 2019. – 480с.
3. Мішенін Є.В., Мішеніна Н.В., Сотник І.М.. Конспект лекцій з дисципліни «Теорія еколого-економічного аналізу». Суми: СумДУ. - 2024. - 141 с.<ftp://lib.sumdu.edu.ua/rio/2004/k400432.pdf>
4. www.library-odeku.16mb.com.
5. Попова М.О. Економіка зеленого бізнесу: Конспект лекцій. - Одеса: «ОДЕКУ», 2019. 81 с.
6. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua/>
7. Освітньо-професійна програма «Менеджмент» для підготовки здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 073 «Менеджмент» <https://pdatu.edu.ua/images/naukova-miznarodna-diyalnist/aspirantura/onp24/073onp2024-2025.pdf?v=01>
8. Електронний навчальний курс «Концепція зеленої економіки у розвитку туристичного бізнесу» <http://pdatu.net.ua/course/view.php?id=3591>
9. Закон України «Про туризм». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text>
10. Закон України «Про особисте селянське господарство». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text>
11. Попова М.О. Економіка зеленого бізнесу: Конспект лекцій Одеса «ОДЕКУ» 2019, 81с.
12. Марченко О.І., Мамалига В.О. Зелена економіка: теоретичні аспекти. *Східна Європа: економіка бізнес та управління*. 2019. № 6(23). С. 535–541..
13. Скороход І.С., Горбач Л.М. Розвиток зеленої економіки в країнах Європейського Союзу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2019. Випуск 30(69). № 2. С. 17–21.
14. Чорнобай Л. М., Корженівська Н.Л. Роль сільського зеленого туризму в забезпеченні комплексного розвитку сільських територій. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. Вип. 4(45) 2024. С.73-78
15. https://journals.pdu.khmelnitskiy.ua/index.php/podilian_bulletin/article/view/442/399

16. Державна служба статистики України – <https://www.ukrstat.gov.ua>
17. Інтернет-портал для управлінців – www.management.com.ua
18. Інтернет-портал з проблем менеджменту – www.12manage.com

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

Чорнобай Лариса Михайлівна

“ Концепція зеленої економіки у розвитку туристичного бізнесу”
Опорний конспект лекцій для здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня освіти

Спеціальності: D3 «Менеджмент»

Редактор: Волощук Ю.О.

